

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

ב"ה

תיק 1266186/1

בבית הדין הרבני האזורי פתח תקווה

לפני כבוד הדיינים:

הרב אברהם שמן, הרב דוד גרוזמן, הרב נחמיה נשר

המבקשת: פלונית

הנדון: היתר עגונה שבעלה היה במטוס שהתרסק

- א. תיאור העובדות..... 2
- ב. עדויות שהתקבלו בפני ביה"ד 3
1. עדותו של הר' יעקב ברגר, ראש חברה קדישא בבליגה.....
2. חוות דעת חוקר אסונות תעופה.....
- ג. ניתוח האפשרויות ההלכתיות למתן היתר נישואין 7
1. י.ג. היה במטוס בעת התאונה.....
2. אם ניתן להסתמך על מסמכים רשמיים של עכו"ם.....
- ד. בחינת העובדות לעניין קביעת המוות 9
1. המוות הוא וודאי ולא מדין רוב או מתוך הסתברות.....
2. היתר על פי הכלל של אבד זכרו.....
3. מטוס שהתפוצץ – היתר על פי הכלל של "אי אפשר שיחיה אלא שימות".....
4. ההתרסקות במקרה דנן הינו מוות וודאי לכל יושבי המטוס.....
- ה. זיהוי על פי סימנים 17
- ו. מסמכים הנמצאים בסמיכות להרוג 18
- ז. זיהוי על פי מסמכים (פאספורט ותעודת זהות) 18
- ח. זיהוי על פי הציצית 21
- ט. זיהוי על פי סימנים שבגופו - בנפרד או בצירוף 23
- י. צירוף סימנים גרועים לסימן אחד בינוני..... 25
- יא. הגדרת סימנים מובהקים ובינוניים 25
- יב. סיבת הסימן הופכת את הסימן למובהק 28
- יג. הבדל בין סימנים שנוצרו לבין סימנים שנעשו..... 28
- יד. זיהוי על פי מיקום הימצאות ההרוג במטוס 29
- העולה להלכה 33
- חוות דעתם של גדולי ישראל שליט"א.....
- א. מכתבו של הגאון הרב צבי בן יעקב שליט"א: 34
- ב. מכתבו של הגאון הרב חיים שלמה רוזנטל שליט"א: .....

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

פסק דין

נימוקים להחלטת ביה"ד להיתר נישואין לאישה שבעלה נהרג בהתרסקות מטוס בפנינו בקשת המבקשת להיתר נישואין, זאת לאור העובדה כי בעלה י.ג. נהרג (לדבריה) בתאונת מטוס כשהיה בדרכו מבוקרשט לבריסל בתאריך כ"ט באדר ב' תשנ"ה (31.3.1995).

ביום כ"ח באלול תש"פ (17.9.20) התיר בית הדין את המבקשת להינשא לכל גבר שתחפוץ, וכך נאמר בהחלטתו:

בית הדין קיים מספר ישיבות, בדק, חקר עדים מומחים, עיין בממצאים ובמסמכים המצויים בתיק בית הדין. כמו כן בית הדין - אף לאחר שהחליט - פנה לעוד דיינים מגדולי דייני ישראל שאף הם יחוו דעתם וכפי שנהוג מזה מאות בשנים ודעת כולם הייתה כי יש להתיר את האישה לעלמא.

על כן לאור האמור מחליט בית הדין כי:

1. האישה [ב' ת.ז. [...]] הינה אלמנה.
2. הנ"ל מותרת להינשא לאחר בירור כנהוג אצל רשם הנישואין.
3. יש לתקן בכלל הרשויות את מעמדה מנשואה לאלמנה.
4. בית הדין ייתן במועד מאוחר יותר את הנימוקים והדין ודברים ההלכתי שהובילו אותו להחלטה זו.

עתה הגיע עת הנימוקים.

א. תיאור העובדות

פרטי התאונה כפי שעלו בפני בית הדין הינם:

בתאריך כ"ט באדר ב' תשנ"ה (31.3.95) עלה י.ג. לטיסה של חברת טארום הרומנית, מבוקרשט - רומניה לבריסל - בלגיה, טיסה מספר 371 במטוס דגם איירבוס A310-324. מיד בעלייתו לאוויר אירעה תקלה טכנית שבעקבותיה מנוע אחד חדל מלתפקד, כך שהמטוס המשיך להתרומם עם מנוע אחד.

במקביל בתא הטייס, איבד הטייס הראשי את ההכרה והטייס השני המשיך להטיס את המטוס, אך הוא עשה מספר טעויות שהביאו את המטוס לסחרור ומיד אחר כך המטוס החל לצלול לכיוון הקרקע.

המטוס החל לצלול מגובה של כ-4,600 רגל במהירות שהגיעה עד לכ-600 קמ"ש בעת הפגיעה בקרקע. בעת פגיעתו בקרקע היה המטוס בזווית של מעל 80 מעלות ביחס לקרקע, (כמעט זווית ישרה). על המטוס היו 60 אנשי צוות ונוסעים, שעל פי הנתונים של דו"ח חקירת התאונה - כולם נספו. בקרקע נפער בור בעומק של 6-7 מטר, בעוד הם ממשיכים לעבוד ולהתחפר בתוך הקרקע. הבור היה עמוק ורחב. מההתרסקות המטוס - התפזרו לכל עבר תכולת המטוס למרחק של 200 מטר בלבד. מקום ההתרסקות היה שומם מאד. כ-5 שנים לאחר התאונה התפרסם הדו"ח הרשמי של התאונה על ידי השלטונות. הדו"ח הרשמי מצוי ברשתות המקוונות והוא המקור של בית הדין לעובדות הקשורות לתאונה. כדי להבין יותר את העובדות ופרשנותם התייעץ בית הדין עם מומחה לתאונות אוויריות וכפי שנפרט בהמשך.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

בראשית בירור הבקשה, הופיעה המבקשת בתאריך י"א בסיון תש"פ (3.6.20) לפני בית הדין וכה היו דבריה (תמצית מהדברים הרלוונטים לבירור ההלכתי):

האישה: בעלי נהרג לפני 25 שנה בנפילת מטוס, הבאנו אותו לקבורה בארץ אחרי ארבעה ימים, יש לי אישור חברה קדישא, ואישורים שהוא נפטר, ומשרד הפנים לא רוצים להכיר בי כאלמנה כי אין לי את תעודת המשלוח של הגופה, כי לא חשבתי לשמור על זה אז, ואין לי דרך להשיג את זה.

ביה"ד: מתי נישאתם?

האישה: 1977, מציגה תעודת נישואין. יש לנו שלשה ילדים. הוא נסע לעסקים, והיה על הקו הזה הרבה. היחסים בינינו היו תקינים לגמרי. היה לו עסק של טקסטיל והיה נוסע לשם בקביעות.

ביה"ד: יש לכם משהו מהרשויות שם?

האישה: מציגה אישור נוטריוני. זו הצהרה על בסיס מסמכים. לא היה לי אישור בבלגיה כי הוא לא נהרג בבלגיה.

ביה"ד: איך הוא רשום בבלגיה?

האישה: אני מניחה שהסטטוס שם שונה. יש לי צו ירושה בבלגיה. אני לא יודעת האם משרד הפנים יכבד את האישור.

בתאריך ח' באב תש"פ (29.7.20) המציאה המבקשת מסמכי קבלת כספי הפיצויים שקיבלה מחברת הביטוח של חברת התעופה.

סיבות ההיתר העולות מדברי האישה ומשפחתה הינם:

- א. הממשלה הרומנית וחברת התעופה הודיעו רשמית כי י.ג. נהרג.
- ב. חברת הביטוח של חברת התעופה שילמו פיצוי לאלמנה.
- ג. ירושתו חולקה ליורשיו ולא עולה על הדעת שאם הוא בחיים לא היה מגיע למנוע זאת.
- ד. עברו כבר 25 שנים מאז ההתרסקות בתוך אירופה, מקום עם אפשרויות תקשורת מתקדמות ומגוונות ולא עולה על הדעת שאם היה בחיים לא היה מודיע זאת או לא היו יודעים על כך.

ב. עדויות שהתקבלו בפני ביה"ד

ב.1. עדותו של הר' יעקב ברגר ראש ח"ק בבלגיה

בתאריך י"ט בסיון תש"פ (11.6.20) התכנס הרכב בית הדין וקיבל את עדותו של ר' יעקב ברגר שהיה ראש חברה קדישא בבלגיה, אשר נשלח לזהות את הגופה יחד עם ר' מייזלר שהיה עוזרו, שאף הוא העיד בבית הדין, אך לא היה ממש בעדותו היות ואת עיקר מלאכת הזיהוי עשה ר' יעקב ברגר. עדות זו קיבל בית הדין דאנטוורפן (מעשה בית דין צורף לתיק), אולם אנו קיבלנו את עדותו דרך שיחת ווידאו. לאחר שזוהה על ידינו בהצגת תעודה מזהה ענה לשאלות בית הדין וכה דבריו (נצטט את עיקרי דבריו תחת כותרות הנושאים שנתייחס בהמשך, ציטוטי דבריו אינם בהכרח לפי סדר העדות אלא לפי סדר הנושאים, אנו גם העלמנו מספר מילים מפאת כבוד הנפטר):

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

מיקומו של י.ג. בטיסה והסימנים שנמסרו לשם זיהוי

נתנו לנו להיכנס, היינו שם שני אנשים אני ומייזלר. אחרי הצהריים בשעה 12:00-13:00 התחילו לזהות גופות. הביאו אותי, היה נראה כמו [...], כי ישב בביזנס קלאס, המטוס שנפל, זה היה נראה שהטייס התאבד כי המטוס נפל עם השפיץ למטה, עשה חור של שמונה מטר, וכל הטיסה נפלה עליו, היה נראה כמו [...]. ביום שישי המשפחה אמרו לי שבראש היה לו מכה, ולא היו לו שם שערות, ועוד סימן שאני לא זוכר, וכן אצבעות מאוד רחבות.

זיהוי הסימנים

אני הייתי הראש של החברה קדישא והוא הסגן, שאלו אותי על החפצים האישיים, דרכון, אני רואה את השעון, את זה לא זיהיתי, אני לא מכיר את הדרכון, קראתי את השם שלו, אחרי זה פתחו את השק על השולחן, אני מחפש סימן, אני מתחיל לגשת, נותנים לי לעשות את העבודה, פותח, ראיתי חורים של העיניים, חיפשתי איפה הראש, ראיתי פדחת, ואת הצלקת שהייתה לו שם. אמרתי לחבר שלי "זה הסימן", ואחרי זה את האצבעות, ראיתי אצבעות שנים או שלושה. השוטר הבלגי אמר לי "אין בעיה לתת לך אותו אבל אני חייב למלא את הטופס שבאמת זיהית", החוקר שאל "אם לא היית יודע שזה הוא היית מזהה אותו?", אמרתי "לא", ואמרתי שקיבלתי את הסימנים, את האצבעות ואת הסימן בראש, שאל אותי מה הוא ימלא בטופס? אמרתי שאני אבדוק עוד משהו, אני פותח עוד חלק אחד ומוצא על הגופה כנף של ציצית, חלק כזה קטן, ראיתי את הזה.

ת. אחיו אמר שהאצבע שלו יותר רחבה משל בן אדם רגיל. האורך יותר קטן והרוחב יותר גדול משל אדם רגיל. היו לו "נימים" של עור והאצבע היתה מאוד רחבה, יותר מאדם נורמאלי, האצבעות לא היו שלימות. מצאתי אותו הפוך, לא היה עם כל היד, חתיכות, תפסתי כאן וכאן, ראיתי שהאצבע יותר רחבה משל כל אדם אחר. העור הזה לא זוכר אם היה על כל האצבעות שראיתי.

בהמשך:

ש. צלקת. זו נקודה או תפר ניתוח?

ת. אני לא יודע. זה היה באורך אצבע אין שערות, באורך של יותר משני חלקים מהאצבע, שם אין שערות, אמרו לי שזה במקום של התפילין.

ש. למה לא היה שם שער?

ת. בתור ילד [...] אולי [...] אמרו לי כאן יש שער וכאן שער וכאן אין שערות. אני לא יודע למה לא היה שם שער. דיברנו אז, אני לא זוכר, אולי ממכה או חתך.

ש. רק ראית שאין שער, לא ראית מכה או תפר או ניתוח.

ת. רק שאין שער. כאן היה שער וכאן היה שער ומאחורה היה שער, ובאורך של שני שלישי אצבע ורוחב דק לא היה שער.

ש. היה שעון?

ת. לא ראיתי.

ש. בתור איש חברה קדישא. כמה אצבעות ראיתי שיש בהם את הנימים שנושרים.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

ת. אחת או שתיים. לא זוכר בדיוק. כשראיתי את זה, אמרתי מיד, כי זה הסימנים שקיבלתי.

ש. זה נדיר מאוד לראות כאלו אצבעות?

ת. אני מכיר עוד אחד בבית הכנסת שלנו, שיש לו אותו דבר. לא ראיתי מאז הרבה אבל ראיתי.

ובהמשך לגבי הציצית:

ש. ברור שהציצית הייתה עליו?

ת. אני פתחתי את ה [...] לכן זה יצא, הייתה רק כנף, כזה חלק. כנף עם הציצית.

זיהויו על פי מיקומו בטיסה

ש. איך הוציאו לך דווקא אותו?

ת. כל אחד שישב בטיסה קיבל מספר, התחילו להוציא את הגופות מלמעלה, למעלה היו גופות שרופים, למטה היו נראים יותר טוב, הוא היה במצב הכי טוב, ישב אחרי תא הטייס, בביזנס, הוא היה מהראשונים, לא יודע בדיוק איזה מספר, הם כתבו מספר, נגיד חמש, בניירת שלהם, ואמרו לי "תזזה אותו".

ש. אולי זה המספר של הכיסא?

ת. לא, היה מספר בשקית, התחילו מהטייס, יש קיר בין הטייס לביזנס ועוד קיר בין ביזנס לאקונומי, שר הבריאות אמר להם שיביאו אותו לזהות אותו, הוא עזר לי להביא את י.ג. הראשון, גם השגרירות הייתה סגורה, ואני הייתי צריך לפתוח וגם למלא תפקיד של אנשי הבטחון.

ש. כנראה מצאו אותו עדיין במקום שהוא ישב?

ת. כן, במקום שהיה יושב, היה לבד שם, בצד הזה היה לבד.

ש. המטוס נכנס באדמה והתפרק?

ת. נשאר שלם המטוס, הטייסים כנראה התאבדו ורומניה רצתה לחייב את האירבוס בטענה שהמטוס לא בסדר, ראו לפי הטיסה שזו הייתה התאבדות, עשה שפיץ באדמה.

ש. י.ג. היה שרוף?

ת. לא היה שרוף. לא היה שום דבר שרוף אצלו. בצד שהוא ישב בביזנס, זו לא טיסה גדולה, איפה שהוא ישב כנראה ישב לבד, בצד שלו, בצד שני אני לא יודע, בצד שלו ישב לבד.

ש. מבחינתך זה מאה אחוז ש.י.ג. היה מטוס ולפי הסימנים שנתנו לך הוא במאה אחוז נהרג.

ת. אלף אחוז. את ההלכה אני לא יודע, אבל על המציאות אני לוקח אחריות על אלף אחוז.

ש. המטוס התרומם והתרסק שני דקות לאחר ההמראה, כולם היו חגורים?

ת. לא יודע אם אחרי שתי דקות, יכול להיות גם חמש דקות, הוא היה קשור.

ש. אתה יודע את זה?

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

נתק בשיחה.

ת. אני יודע שהיה קשור, לא שאני ראיתי, אני זוכר שאז דיברתי עם שר הבריאות, שהסביר לי שהגופה "שאתה מחפש, הוא ישב בביזנס, כנראה לבד בצד שלו, ולא הייתה בעיה לאסוף אותו".

ש. אתה יודע את זה מדברי שר הבריאות, שידעו איפה ישב, והיה קשור.

ת. רצה להסביר שזו הגופה שלו כי היה בין שתי קירות ולבד.

ש. הגופות של האקונומי לא התערבבו עם הגופות של הביזנס.

ת. הוא היה לבד, זה מה שהוא הסביר לי, שהיה בביזנס לבד.

ש. רק בצד שלו.

ת. בצד שלו כנראה היה לבד, על הצד השני לא דיברו, אמר ששם לא התערבב עם אחרים, היה בין שתי קירות, יש מעבר באמצע, הכל נפל עליו.

ש. חגורת הבטיחות ראית?

ת. לא.

ש. אולי נהיה [...] בגלל שנמעך בין שתי קירות?

ת. נפל מגובה, וזו הייתה טיסה גדולה, והכל נפל עליו.

המסמכים שנמצאו בקרבתו

ש. איזה מסמכים היו שם, חוץ מדרכון?

ת. גם תעודת זהות בלגית.

ש. כרטיס אשראי?

ת. לא הראו לי.

ש. משהו מהחפצים היה בבגדיו או הכול בתא מטען?

ת. לא בדקתי.

ש. החפצים הגיעו בנפרד או בשק?

ת. את השק הביאו, היה שם את הג'יימס בונד שלו, שאלו אותי אם אני מכיר ואמרתי כן.

ש. הראו לך רישום שעלה למטוס?

ת. לא.

ש. לפי מה אתה יודע שהיה במטוס?

ת. המשפחה קיבלה את הרישום, את זה אני לא בדקתי, כשפתחו את הגופה הראו לי את הדרכון ואת תעודת הזהות ושאלו אותי אם זה הוא.

לסיכום: סימני הזהות שעלו מדברי ר' יעקב ברגר שיש לדון אם יש לסמוך עליהם בנפרד או בצירוף להתיר את האישיהם:

א. כנף ציצית בתוך גופו.

ב. פאספורט ותעודת זהות שנמצאו עמו.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

ג. סימני זיהוי בגופו שמסרה המשפחה: מצוי מקום על ראשו ללא שער באורך אצבע וברוחב אצבע.

ד. סימן זיהוי נוסף: למנוח היו אצבעות עבות עם נימין הפורשין מהם.

ה. מיקום מציאת הגופה הידוע לשלטונות הינו מקום מושבו כפי שנקבע בעת עלייתו למטוס, בידיעה כי במקום זה – מחלקת עסקים, באותו צד – לא ישבו עוד אנשים אלא רק י.ג.

2.2. חוות דעת חוקר אסונות תעופה

כמו כן, בית הדין שוחח בטלפון בתאריך כ"ז בסיון תש"פ (19.6.20) עם החוקר הראשי של אסונות תעופה במשרד התחבורה (לשעבר) מר יצחק רוז, שלבקשת בית הדין עבר על דו"ח התאונה שפרסמה ממשלת רומניה בשנת 2000. לדבריו - על פי גובה המטוס שמשם החל לצלול, מהירותו, זווית ההתרסקות והממצאים – אין כל סיכוי שמי מבין יושבי האווירון ישרוד התרסקות זו. זו וודאות של 100% למוות ואין זה משנה מה היה המיקום של היושב.

לסיכום: סיבות ההיתר העולות מדברי חוקר התעופה הינן:

א. על פי מהירות צלילת המטוס בעת פגיעתו בארץ ועל פי זווית התרסקותו – כולם מתים בוודאות של 100%, לא מדין רוב, ואין אף לא מיעוט שבמיעוט שיכולים להינצל מפגיעה כזו.

ב. אין משמעות למיקום ישיבת הנוסע במטוס בפגיעה מסוג זה במהירות ובזווית שבתאונה זו.

ג. ניתוח האפשרויות ההלכתיות למתן היתר נישואין

עתה לאחר סיכום הממצאים שהונחו בפני בית הדין: העדויות, המסמכים והבירורים, עלינו לדון אם בכוח כל אחד מהממצאים הנ"ל או בצירוף שלהם, ניתן להתיר את המבקשת להינשא. נפרט את הממצאים ונדון בהם אחת לאחת על פי העולה מדברי הפוסקים.

1.1. י.ג. היה במטוס בעת התאונה

קודם שנדון בבקשת האישה להיתר נישואין עלינו להיות בטוחים כי אכן י.ג. היה במטוס בעת ההתרסקות.

בית הדין פנה לשגרירות ישראל ברומניה וכן לשגרירות רומניה בישראל בכדי לקבל כל מידע אודותיו, אך טרם זכה לתשובה, על אף הניסיונות של מחלקת העגונות דרך משרד החוץ והמחלקה המשפטית דרך הגורמים המתאימים.

אולם בית הדין סבור, כי די בחומר שלפניו בתיק בכדי להיות משוכנע כי אכן י.ג. היה במטוס בעת התאונה.

קביעה זו מתבססת על שתי עובדות עיקריות, גם ללא הסתמכות על זיהוי הגופה על ידי ראש ח"ק דאנטוורפן וכפי שיובא לקמן:

א. הימצאות הפאספורט ותעודת הזיהוי של י.ג. במטוס.

ביחס לעובדה זו לקמן נבאר, כי הראיות העולות מהימצאות מסמכים אלו, שלכל הדעות להלכה - אין לחוש שמא השאילם הבעלים, והעובדה כי הם נמצאו בסמוך לגופה שנמצאה - יכולים להעיד שגופה זו היא של המנוח.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

ועל כן מדברים אלו בוודאי שיש להסיק, כי הוא היה על סיפון המטוס בעת ההתרסקות ודי בכך בכדי לומר כי אכן הוא בין הנספים.

ב. המבקשת צירפה לבית הדין את מסמכי חברת הביטוח של חברת התעופה הרומנית, המעידים על קבלת פיצויים בסכומים הנקובים שם בגלל מות בעלה בטיסה זו.

2. אם ניתן להסתמך על מסמכים רשמיים של גויים

בנידון זה של מסמכים רשמיים של הרשויות אם אפשר להסתמך עליהם – דנו בכך האחרונים.

השולחן ערוך באבן העזר בסימן העוסק בהלכות עגונות (סימן י"ז סעיף י"ד) אומר:

וכן אם שמע מערכאות של עובדי כוכבים שאמרו הרגנו פלוני אינם נאמנים שהם מחזיקים ידי עצמם בכזב וכן כל כיוצא בדברים אלו.

הגה: ויש אומרים דכל ערכאות של עובדי כוכבים אינם נאמנים אפילו אומרים שנהרג בדין שלא על ידם.

האחרונים התחבטו אם עדויות על מות אנשים המצויים במסמכים רשמיים של הרשויות השונות, המחייבים את הרשויות עצמם, שאין בהם כל התפארות, אם גם הם יכללו בכלל שאין להאמין לאמירת הערכאות אודות מיתת פלוני.

אולם כאשר הנידון אינו אם הוא נהרג או לא, אלא הנידון הוא האם הוא היה על המטוס בעת ההתרסקות והשלטונות הכירו בכך ואף שילמו הון רב כפיצויים, אין כל ספק ואין מחלוקת שיש לקבוע שהוא אכן היה על המטוס בעת ההתרסקות.

יתרה מכך, מובא באוצר הפוסקים באות קי"ב ס"ק ז', שכאשר עדות הערכאות הינה לעניין ממון, בוודאי שיש להאמין לכך, שם התירו על פי עדות הערכאות שנועד לשחרר כסף של חייל שמת על פי עדותם, וסברתם שיש להאמין לכל עדות עכו"ם שבאה לעניין ממון, וכנגזר מכך יש להתיר את העגונה. מכאן שקל וחומר, שאם הם אף אלו שמשלמים את הפיצויים יש להאמין לעדותם ולכל הפחות לקבוע כי י.ג. היה במטוס בעת ההתרסקות.

והטעם הוא, שכל הנידון שאין להאמין לערכאות הוא משום החשש שהם מפרסמים זאת כדי להגדיל את שמם בכדי להתפאר. אולם כאשר עדות הערכאות והאישור הרשמי בא לחייב את עצמם בממון, בוודאי שיש להסתמך על כך ולהסיק שלכל הפחות בוודאי י.ג. היה על המטוס בעת ההתרסקות. נתון זה חייב את השלטונות לשלם הון רב, ברור לכל בר דעת כי לו היה ספק קל שבקלים לשלטונות אודות הימצאותו על האווירון, לא היו משלמים במהירות את הסכום העצום של הפיצויים.

איננו מתירים אותה אף על תשלומי הפיצויים הללו, משום שאף השלטונות שקבעו את מותו והנפיקו תעודת פטירה, הסתמכו על זיהוי הגופה על ידי ראש ח"ק דאנטוורפן ר' יעקב ברגר, כך שהם לא ראו אותו במותו, אלא הם משערים שזה הוא ובהסתמך על אישורו של ראש ח"ק הם אישרו סופית את מותו ושילמו את הפיצויים, אך די לנו בכך בכדי לומר שברור היה להם שעל המטוס הוא היה.

על כן, לגוף ההיתר - נצטרך לבחון את המקרה לאשורו ומבלי להסתמך על עדויות הערכאות ואישורם, אך להיות משוכנעים כי אכן י.ג. היה על האווירון בעת ההתרסקות - אנו אכן משוכנעים בוודאות.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

ד. בחינת העובדות לעניין קביעת המוות

עתה ניגש לגוף העובדות ונבחן - אם לאחר שאנו יודעים כי י.ג. היה על המטוס בעת ההתרסקות ומונחים בפנינו עובדות ההתרסקות כפי שפורסמו - אם יכולים אנו לומר בוודאות כי הוא אכן נהרג בתאונה זו אף ללא זיהוי הגופה כפי שיובא לקמן.

ד.1. המוות הוא וודאי ולא מדין רוב או מתוך הסתברות

נקדים ונביא כהקדמה להחלטתנו להתיר את האישה את דברי החזון איש (אבן העזר סימן כ"ה אות ז') שקבע כלל בהלכות התרת עגונות וזה לשונו:

ואין למסור כלל בזה אלא הכל פי ראות עיני הדיין ובעלה על העליה לאחר שכבר אחז האש בפנת הגג וכו' עדיף טפי דלא שכיח כלל שיבא אחריו אדם אחר דאש על הארץ עדיין יותר קל להמלט משא"כ על העליה וכ"ש בשאין פתח לצאת אלא בהאי פתחא ולא יצא הוי כנפל לתוך כבשן האש דמעידין עליו.

כלומר, חז"ל קבעו את הכללים להתיר עגונה אך יש להפעיל שיקול דעת בכל מקרה ומקרה.

כמו כן כתב הגאון רבי ירמיה כהן (בשו"ת והרים הכהן חלק א' סימן ס"ו עמוד קע"ד), שיש לילך אחר אמיתות העניין והשכל הישר לאחר התבוננות בפרטי המעשה קודם שניגשים להכרעת ההלכה וזה לשונו:

וכתב בעל חבצלת השרון (סימן כ"ח) מה ששמע מפי הגאון בעל דרך המלך שהיה מקובל מפי רבו בעל נודע בשערים אב"ד לובלין שבבוא אליו איזה שאלה הוא שוקל בשכלו על אמיתות העניין לפי שכל האנושי, וכן הוא כותב על שאלות עגונות, אם ברור הדבר על פי שכל האנושי ודעת בני אדם שהעניין אמת, אז הוא מיגע עצמו למצוא צד היתר על פי חוקי התורה הקדושה, וכך כותב בשו"ת בניין צבי שיש בידו קבלה מבעל הדברי חיים זצ"ל דבעגונה העיקר להביט תחילה על אמיתות המעשה ואחר כך לדון ולחפש בהלכה, והובא זה כמה פעמים בשו"ת מהר"ש ענגל.

כך שקודם ששקלנו מההיבטים ההלכתיים בחנו את המקרה על פי שכלנו ודעת בני אדם. יתרה מכך.

מציינו באחרונים שני מקרים שהתירו אישה שבעלה לא שב מטיסה שהתרסקה.

האחד, בעל האגרות משה (אבן העזר חלק א' סימן מ"ח) וזה לשונו:

בענין עדות ערכאות שעלה בעראפלאן / אוירון / והעראפלאן נפל בהים כ"ז תשרי תשט"ו.

מע"כ ידידי ח"א הרה"ג מוהר"צ הערשל קויפמאן שליט"א.

הנה בדבר העגונה יפה כתבת שעדות הערכאות מהוואר דעפארטמענט /מהמחלקה של אדגר הובר ראש הפ' בי' אי" / שהודיעו בהדאקומענט /מסמך / שעלה בעראפלאן והעראפלאן זה נפל בהים הנודע בשם ענגליש /טשענעל, היא עדות שיש לסמוך על זה, משום דערכאות לא חשידי לשקר /כדסברי החת"ס ועוד אחרונים. וגם אם הודיעו לה קודם ששאלה וקודם שהגיע הזמן שצריכה לשאול מהם, יש לזה דין מסיח לפי תומו, שהרי לא היו צריכים לכתוב לה כלום, דאם כבר הייתה צריכה לשאול היה זה גם כן

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

נידון כשאלה שעליהם להשיב, כיון שיודעין שתשאל, אבל בלא הייתה צריכה לשאול עדין יש להחשיב זה כמסל"ת בברור.

ובהמשך הכריע:

על כל פנים מתוס' מוכח שאסרי בתרי רובי ושפיר הקשה הפ"ת על המתירין, אבל לדינא הא מתירין האחרונים, ובחידושי תירצתי באופן נכון. וגם מסתבר שבנפילה מעראפלאן שגבוה מאד - ליכא אף מעוט שניצולין, וגם יש לצרף מה שיותר מעשר שנים שלא נשמע כלום ממנו שדעת תרוה"ד בפסקים סימן קל"ט ואחריו החת"ס בסימן נ"ח וסימן ס"ה שבזמננו כל אדם כצורבא מרבנן, שקלא אית ליה, משום שעל ידי הבי דואר והציטונגען /עתונים/ אפשר להודע אפילו מקצות העולם, וטעם שלא שייך צורבא מרבנן שאמר בגמרא - מפרש התה"ד משום שאין לחלק בגזרות חכמים ליתן הדבר לשיעורין, ולכן בזמננו שכולם כצורבא מרבנן, יש מקום להתיר באבד זכרו. ואם כן כל שלן עתה בימינו שנודעים אף ביום אחד מכל העולם ממש על ידי טעלעגראמעס וטעלעפאנס /מברקים וטלפונים/ וכדומה שהוא לאין מספר יותר במהירות מזמן החת"ס וכל שכן מזמן התרוה"ד, יש מקום להתיר ואולי באופן כזה לא היו מסתפקין כלל והיו מחליטין להתיר, וגם הא יש שיטת הר"א מווארדון שבמרדכי שבעצם דין מים שאין להם סוף מתיר לאחר הרבה שנים שמשערין חכמי הדור ויראי שמים שכבר אין להסתפק שהוא חי, ואף שמסיק שחולקין עליו ואסרי לעולם מכל מקום שיטה של ראשונים היא ויש גם כן לצרפה.

הגאון ר' משה פיינשטיין זצ"ל התיר את העגונה בהסתמך על ג' היתרים:

א. יש "תרי רובי" שהבעל אכן נהרג.

ב. עדות העכו"ם שהבעל מת, זאת על פי הודעות הרשמיות שלהם, עוד קודם שנשאלו על כך, המגדיר את הודעתם כעדות של גוי מסיח לפי תומו, שיש להסתמך על כך.

ג. אבד זכרו של הבעל לאחר כה הרבה זמן שנעלם ולא שמענו ממנו מאומה, ובתקופה מודרנית זו שאמצעי התקשורת כה זמינים - כל האחרונים והראשונים היו מסכימים שיש בכך ראייה שהוא נהרג.

בתוך הדברים כותב הגאון ר' משה פיינשטיין זצ"ל את הדברים הבאים:

"וגם מסתבר שבנפילה מעראפלאן שגבוה מאד ליכא אף מעוט שניצולין".

זאת אומרת, שכל ההיתר של בעל ה"אגרות משה" בנוי על כוח ההיתר של "תרי רובי", שהינו היתר המוטל במחלוקת הראשונים, אולם לדעתו אין צורך להיתר זה, היות וסביר להניח שבמקרה אליו מתייחס ה"אגרות משה" אין אפילו כלל דין של מיעוט אפשרויות של ניצולים, שבהתקיים נתון זה של אפס ניצולים - בוודאי שיש מקום להתיר ללא צורך בדיונים.

ד. היתר על פי הכלל של 'אבד זכרו'

עוד עולה מתוך דבריו של הגאון ר' משה פיינשטיין זצ"ל, שיש להכריע כדעת ה"חתם סופר" בשני נידונים הנתונים במחלוקת רבים מהאחרונים והם:

א. ההיתר על פי הודעות רשמיות של הרשויות.

ב. ההיתר על פי "אבד זכרו" בימינו אנו, לאור אמצעי התקשורת המתקדמים הנגישים והזמינים לכל דכפין.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

בשתי סוגיות אלו דעת ה"חתם סופר" להכריע להיתר. טעמו של ה"חתם סופר" בנידון אם יש לסמוך על הודעות הרשויות הרשמיות על מות אדם מובא בשו"ת "חתם סופר" (חלק ג' אבן העזר חלק א' סימן מ"ג) וזה לשונו:

מהמקובץ מבואר דערכי מהימן לעדות אישה בלא מסל"ת דאע"ג דסתם גוי בעינן מסל"ת משום דבמתכוון להעיד חשוד לשקר אפילו במילתא דעבידי לאגלווי, מכל מקום בערכי דלא חשודי לשקר דלא מרעי נפשיה עדיף טפי במתכוונם להעיד ממסיחים לפי תומם, ועדיף נמי כתבם מפייהם דלא חתימי בשיקרא מרעי נפשיהו טפי, מה תאמר נהי דמהימני מכל מקום לאו בני עדות נינהו מן התורה - הא ביאר רמב"ם דלא שייכי הכא דין עדות כלל, ואפילו להפוסקים דחיישי למקבלי שוחד מכל מקום הכא לא חיישי מכמה טעמים, דעד כאן לא חיישינן אלא בשטרי ממונות, דלרמב"ם אפילו לאסהודי שקרא מקבלי שוחד, משום דאי נמי יגלה נבלותם יכולים להשמט מה שאין כן הכא, אם יבא הרוג ברגליו - איה כבודם. ותו התם בין איש לחבירו ישקרו מה שאין כן הכא למאי נחושו? אי נימא שאיש מלחמה שאנו דנים עליו חי הוא וייקר פדיון נפשו בעיניו ויהיב שוחדא להוציא לחירות וזייפו לכתוב שמו בספרי המתים, לזה לא נחושו, שהרי פשוט בכל יום שנתפסו בורחים כאלו ויומסרו לידי אנשי הצבא, ואם כן הרי יגלה נבלותם לעיני המלך והשרים ויחייבו ראשם למלך, וליכא למיחש אלא שמא באמת חי ועודנו עומד ומשמש, ולא נכתב כלל בספרי המתים, והשיין הוא שנכתב בשקר על ידי שוחד ממי שרוצה להכשיל האישה, והנה לא מציינו חשש זה אלא בחמשה נשים ששונאים אותה ואמרין שלהי יבמות דשעת הסכנה כותבים ומעידים ואין חוששים לחמשה נשים משום שאי אפשר בעניין אחר והכי נמי, ועוד לא מציינו שחששו שתשכור הצרה עדי שקר אלא היא בעצמה תשקר אבל לא שתשכור אחרים.

וכן בנידון אם יש לסמוך על "אבד זכרו" של הבעל כסניף להיתר, שאף בזאת הכריע הגר"מ פיינשטיין זצ"ל כדעת ה"חתם סופר" להתיר. ואלו דבריו בסימן נ"ח:

ואמנם בכל זאת נ"ל דליכא אלא חששא דרבנן בעלמא דהרי מעיקרא מטעם רוב אתאינן עלה, רצוני לומר דבשהה עד שיעור יציאת הנפש אכתי לא שרי מדאורייתא אלא מטעם רוב שאינם עולים משם, ומשון הכי כי לא שהו עליו באותו השיעור הו"ל ספק שקול והו"ל איסורא דאורייתא, ואם כן כי איכא רובא אחריתי, אף על פי שלא שהה שיעור הנ"ל מכל מקום הו"ל דרבנן, דמה לי הך רובא או הך רובא. והנה נלע"ד דכל זה היה בימיהם דהיה שייך לומר ב' חששות, או שהמים הובילוהו מרחוק לנווד ואי אפשר שיודע הדבר לבני ביתו ומכל שכן בים דגלי אשפילוהו כביבמות קכ"א ע"א או שע"י החבלה נחסר ממנו אבר ובוש לחזור אל ביתו כעובדא דגברא חרוכא דשדי פיסת ידא ביבמות ק"א ע"א וכהפוסקים כרבא שם.

והנה בנ"ד בים לא טבע, דנימא גלי אשפילוהו והובילוהו מעבר לנהר גוזן וכהאי גוונא, ורק חשש ששט על ידי שיכולת הנהר אל מקום פלוני אלמוני, וידוע שלעת עתה נשתנו הזמנים בעניין זה ממה שהיה בימיהם, שעתה קביע בי דואר במתא בכל המדינות הידועות, ואפילו מארצות תוגרמה מגיע הכתב אלינו בזמן קצר מאוד, ואלו היה עולה מהמים בכל מקום שהוא היה מודיע לביתו על ידי איגרת או היה מפקיע הקול אפילו על ידי מגיד חדשות שקורין צייטונג /עתון/ והנה ביבמות קכ"א בעי רב אשי למימר דצורבא דאית ליה קלא, שרי אפילו לכתחילה במים שאין להם סוף ואף על גב דלית הלכתא כוותיה, בהא היינו להתיר לכתחילה ועוד אפשר דלא נתפשט הקול בכל

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

מקום, אבל השתא בזמנינו אי אפשר שלא יתפשט הקול על ידי בית דין דקביע, אם כן לכ"ע בדיעבד על כל פנים אם נישאת לא תצא ולכתחלה נמי ליכא אלא איסורא דרבנן.

וכן חשש השני שמא מחמת כיסופא ערק ואזל לעלמא גם זה נשתנו הזמנים דברי לנו אפי' אי נשברו כל איבריו הי' בא או מודיע לבני ביתו ולא הי' בזה שום כיסופא וגדולה מזה כ' רש"י בכתובות כ"ב ע"ב גבי ב' אומרים מת וב' אומרים לא מת ונישאת לא' מעידי' ואומרת ברי לי לא תצא פי' ברי לי שאם הי' קיים הי' בא וע"כ צ"ל שברי לה שאם נמי יהי' מחוסר אברים במקום שהוא מ"מ ברי לה לפי טבעו ומהותו שהי' בא והר"ן נמי דפליג התם וכ' אפירש"י שאינו מחוור שאין זה ברי דכיון שאינה יודעת בבירור אכתי באשם תלוי קאי היינו התם דאיכא עכ"פ ב' שאומרים לא מת ואין נכחישם ע"פ ברי כזה ועוד דאית לן לאוקמי גברא בחזקת חי דאפי' רוב חולים לחיים אבל הכא שנפל למים לפנינו ונותנים עליו חומרי חיים וחומרי מתים והוה ספק שקול מיהת וכיון שברי לכולנו שבזה"ז אלו הי' קיים הי' בא ולא הי' נמנע מחמת כיסופא לכל הפחות הי' מודיע הדבר בכתב לבני ביתו ונהי דמ"מ יש לתת סבות המונעות מכל הנ"ל וא"א להתיר האישה בכך מ"מ אותן הסבות אינן אלא מיעוט וא"נ נניח דהוה מיעוט המצוי מ"מ רובא לאו הכי הוא ומצורף לזה דהא עכ"פ נודע לנו בברור לפי טבע הענין דבשעת מעשה לא זז משם זמן רב וחפשו הספני' חפש מחופש להוציא ולא עלה בידם כי דרכם עתה בזמנינו וה"ל כאלו נודע לנו בברור ששהו כדי יציאת הנפש וצירוף כל הסברות הנ"ל מועילות לפע"ד להוציא האישה עכ"פ מחשש איסורא דאורייתא וליכא אלא איסורא דרבנן וגדולה מזו במרדכי דסוף יבמות סימן צ"א תשוב' מהר"א מורדן שרצו הגאוני' להתיר אישה במשאל"ס באומדנות ונסתייעו מסברא ר"א בצורבא מרבנן ונהי דפליגי התם היינו להתיר לכתחלה דרבנן החמירו ע"ש אבל מן התורה שרי בוודאי כנלפע"ד ברור בעזה"י.

העולה מדברי הגר"מ פיינשטיין זצ"ל:

- א. שבמקום שאין אף מיעוט של ניצולים - יש בוודאי מקום להתיר את האישה.
- ב. כמו כן יש להכריע, כי בימינו אנו שהתקשורת מצויה - יש להסתמך כסניף להיתר על ההיתר של "אבד זכרו".
- ג. כמו כן יש להכריע להיתר ולהסתמך על מסמכים רשמיים של העכו"ם ושל המומחים מטעם השלטון, שבחתימתם לרשויות הודיעו על מות הבעל, בכדי להתיר את האישה ואין בכך כל חשש של עדות עכו"ם שלא במסיח לפי תומו.

ד.3. מטוס שהתפוצץ – היתר על פי הכלל של 'אי אפשר שיחיה אלא שימות'

עוד מצינו היתר לאישה שבעלה נהרג בתאונת מטוס, בפד"ר ט"ז עמודים 315-336 בהרכב הדיינים הגאוני' רבי יצחק קולין רבי עזרא בצרי ורבי שלמה פישר שדנו במקרה של תאונת מטוס וכך תיארו את התאונה:

הנידון שלפנינו הוא תוצאה טרגית של אסון בתאונת מטוס, ואלו הן העובדות הנוגעות לדין בקצרה

חברת הנסיעות טאי (THAI) הודיעה במכתב רשמי מיום 10.8.92 י"א אב תשנ"ב על תאונה בטיסה מס' TGG113 שיצאה מהעיר בנגקוק שבתיאלנד

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

לקטמנדו שבנפאל. התאונה היתה ביום שישי ראש חדש אב תשנ"ב 31.7.92 בשעת 12:45 לפי השעון שם. שבעים נוסעים היו במטוס מאומות שונות, וביניהם מר ע. פ. ז"ל וד"ר ר. ש. ז"ל, כל הנוסעים נספו.

הרב נוימן שליט"א הודיענו שמשרד החוץ ביקש ממשטרת ישראל לשלוח מומחים לנסות לזהות, נשלחו שלושה, האחד מומחה לטביעת אצבעות ולא היתה לו עבודה. השניים הם ד"ר יעקב לוינסון ומפקח שמעון מייזלס שהם יראי שמים.

הופיע העד שמעון מייזלס מפקח, קצין זיהוי במשטרת ישראל מוזהר ומעיד:

נסעתי למקום ששם רוכזו חלקי גופות וחפצים. מאופן התרסקות המטוס אין סיכוי שמישהו מנוסעיו יישאר בחיים. בין חלקי הגופות שהגיעו היו חלקים מחיות שונות.

המטוס התרסק בגובה של 3,500 מטר בהר שגובהו מגיע ל- 5,000 מטר. החרק חלק כמו קיר. המטוס התרסק וכל החלקים התפזרו לכל עבר.

התנאים במקום ההתרסקות קשים, שאפילו אם היה מישהו שורד לא היה נשאר בחיים בגלל חוסר חמצן בגובה כזה וגשמים ורוחות סוערות. וברור שאף אחד מנוסעי המטוס לא נשאר בחיים אף בעלי חיים שהיו רחוקים מהמקום נהרגו מהדף ההתרסקות.

נמצאו רק חפצים של ד"ר ש. ופ. לד"ר ש. נמצאו מעיל ולבוש תחתון ומסמכים אישיים, כגון כרטיס אשראי של בנק עם חתימת ד"ר ש., טלכרט של טלפונים. לפ. נמצא נרתיק של מצלמה שבו היה כסף זר וכסף ישראלי המשפחה זיהתה את הנרתיק, טביעות אצבעות לא מצאנו, היה רופא שיניים שזיהה חלק שיניים של מקומיים אבל לא נמצאו חלקים מגופות הנספים הנ"ל.

הוא מציג בפני בית הדין את החלקים הנמצאים, ואשת ד"ר ש. ואם ע. פ. הנוכחים בבית הדין מזהים את החלקים.

כן מציג תמונות ממקום האסון, והכל נמצא בתיקי בית הדין.

הופיע העד השני ד"ר יעקב לוינסון רפ"ק קצין זיהוי חללים משטרת ישראל מוזהר ומעיד:

על פי ניירת חברת התעופה ש. ופ. היו בטיסה ברשימה ההיא של נוסעים שנסעו.

מציג בפני בית הדין את הכרטיסים המקוריים שנשאר בהם ההעתק של נסיעה זו.

אמנם החברה זרקה את העתקי כרטיסי העלייה למטוס לפני הטיסה, אבל הנוהג שם הוא שכאשר מקבלים כרטיסי עלייה למטוס, לא די בכך אלא ממשיכים לדלפק משטרת הגבולות ושם מחתימים היתר יציאה עם תאריך ומספר הטיסה.

מגיש לבית הדין צילום היתרי היציאה של שניהם. הנוהג שמצמידים היתר היציאה לכרטיס העלייה וזה נבדק בכניסה למטוס. דברתי, מוסר העד, עם ראש המחלקה של סטטיסטיקה ואמר שלפי מסמכים אלו אין אפשרות שאותם אנשים לא היו בטיסה.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

מאשר את החפצים כעד הקודם ומוסיף כרטיס כספומט בחתימתו של ד"ר ש. בדקתי מספר הכספומט וזה שלו. כן מגיש חוזה העבודה של ד"ר ש., מציג את מעילו והגב' ש. מאשרת שכן הוא והיא תפרה בשרוולים.

מראה תמונות מאזור ההתרסקות בגובה כמעט בן אלף רגל מעונן כל השנה ושיפוע חזק של הר. חיילים מאומנים יכולים להגיע ולפעמים בזחילה על ארבע ויש שקיבל התקף לב מחוסר חמצן ומת במקום.

הוא שאל את הצוות שעבד שם אם יש אפשרות שמישהו יצא חי וראש הצוות אמר שלא.

ראינו סימנים של אכילת חיות טרף גם בחפצים וגם בחלקי גופות (של אחרים) חלקי גופות היו קטנים מאד ולא נמצאה גופה שלמה. גם בגלל תנאי השטח וגם משריפה שפרצה מהדלק. יש חלקי בגדים וגופות שרופים. וחלקי כסף ישראלי שרוף.

לקח יום וחצי עד שמצאו אתר ההתרסקות ולא נמצא אדם חי ואף הממשלה הנפאלית הכירה בפטירה

הרכב בית הדין הנ"ל התיר את האישה, ובהמשך נשוב לחלקים מפסק דין זה.

אולם בתוך כדי הדברים הם התייחסו לציור - לו לא נמצא כל סימן מהבעל, אך ידוע כי הוא היה במטוס שהתפוצץ - אם יש להתיר את האישה על סמך זה בלבד.

כהקדמה לכך הם כתבו את הדברים שרלוונטיים מאד אף לנידון שבפנינו:

מאחר והתברר שעל פי ההלכה ונעלה מכל ספק ששניהם היו במטוס, עלינו לברר דין מי שהיה במטוס ונפל והתפוצץ המטוס, ולא נמצא לאחר מכן סימנים מהגופה אם יכולים לפסוק שודאי מת ולהתיר את אשתו.

פסק הרמב"ם בפרק י"ג מהלכות גירושין הלכה י"ז:

"ראוהו שנפל לגוב אריות ונמרים וכיוצא בהם אין מעידין עליו, אפשר שלא יאכלוהו, נפל לחפירת נחשים ועקרבים או לתוך כבשן האש או לתוך יורה רותחת מלאה יין או שמן או ששחטו בו שני סימנים או רובן אפילו עמד וברח מעידין עליו שמת, שודאי סופו למות, וכן כל כיוצא בזה מדברים שאי אפשר שיחיה אלא ימות מיד בזמן קרוב הרי אלו מעידין עליו".

והמקור מגמרא יבמות דף קכ"א והטעם באריות שלפעמים אינם רעבים ולא אכלוהו אבל בנחשים על ידי דוחקן שעומד עליהם מזיקים אותו, וכמו שפסק בשולחן ערוך סימן י"ז סעיף כ"ט ול' שהביא הוא גם כן לשון הרמב"ם הנ"ל שהוא הדין בדברים שאי אפשר שיחיה אלא ימות מיד מעידין עליו.

ובגמרא שם על דברי רבי מאיר שאמר מעשה באחד שנפל לבור הגדול ועלה לאחר שלושה ימים, אמרו לו לרבי מאיר אין מזכירין מעשה נסים, ובתוספות שם הקשו אם כן איך זה כשנפל לגוב אריות מעידין עליו? ותירצו שאינו ממש מעשי נסים כיון שלפעמים אינם רעבים.

לפי זה כל שאפשר לתלות בדרך הטבע אף שהדרך הזו רחוקה ועל פי הרוב האדם מת, עם כל זה אם אפשר בדרך הטבע להינצל אף שזה מיעוט וההצלה רחוקה, יש לחוש שהוא חי והלך למקום אחר. אבל אם בדרך הטבע אי אפשר שינצל רק בדרך נס, הלכה היא שאין מזכירין מעשי נסים ומעידין עליו שמת.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

ולמדנו מלשון הרמב"ם שפסקו בשלחן ערוך שלא דווקא האופנים שנאמרו בגמרא שמעידים עליו שמת, אלא הוא הדין בכל דבר שאי אפשר לחיות רק בדרך נס מעידים עליו ואין מזכירין מעשה נסים.

וכמה הגדרות יש בעניינים אלה, יש מקרים של רוב למיתה ויש תרי רובי ונבאר את זה עוד בס"ד לקמן, שיש מיעוט מצוי ויש מיעוט רחוק שאינו מצוי אבל יכול להיות בדרך הטבע, ויש דבר שרק בדרך נס יכול לקרות שבזה לא מתחשבים כפי שנפסק להלכה כתלמוד בבלי ולא כדעת התלמוד הירושלמי שמתחשבים במעשה נסים.

נברר עתה תאונת מטוס ואפשרות ההצלה לנוסעים למה היא דומה, שמכיוון שזה דבר חדש דהיינו הנסיעות במטוס לא ראינו בפוסקים שיכתבו על כך ישירות ועלינו לדמות מילתא למילתא.

הדבר ברור שאף שאנו כוללים בלשוננו תאונות מטוס אין התאונות שוות בחומרתם, ופשוט שהדבר תלוי בצורת התאונה, אם הייתה התאונה באוויר ובגובה או שהייתה על הקרקע. אם המטוס התפוצץ ועלה באש או שרק נשבר, יש תאונות קלות ויש תאונות חמורות, לכן נראה שאין לתת דין משותף לכל המקרים, ואם נרצה ליחס באופן כללי נוכל לומר שברוב תאונות המטוסים רוב האנשים מתים, ואפשר שבעצם תאונה במטוס יש כבר רוב אחר למיתה, אלא שכאמור יש להתייחס לכל צורת תאונה ולדון עליה בנפרד אם יש בה מיעוט שיכול להינצל או שרק מעשה נסים הוא אם ניצל מאן דהוא.

כלומר, יש להגדיר היטב כל מקרה ומקרה לגופו, אין להשליך ולדמות מקרה למקרה, תוצאות המקרים נגזרים לעיתים בצורה שונה משמעותית בגלל פרט קטן, כגון שינוי במהירות, בכוח הנפילה, בגובה הנפילה, במקום המושב בו ישב, במזג האוויר, בכמות הדלק שבמטוס ובפרטים רבים, שכל אחד יש ביכולתו להכריע את הדין ההלכתי בכל מקרה ומקרה.

וכך לאחר דברי הקדמה אלו הם פירוטו את הדין במקרה בו הם עסקו:

על פי עדותו של ד"ר לוינסון הניצולים מתאונות מטוס הם מועטים מאד, אבל יש כמובן הבדל בין תאונה לתאונה, התאונה כמו במקרה שלפנינו היא מהתאונות הקשות שכן המטוס נתקל בהר ונפלו הנוסעים לארץ מגובה מסוים.

על פי עדותו של ד"ר לוינסון מבחינה מדעית כשנופלים ממטוס בגובה מסוים תוך 5 שניות מאבדים את ההכרה ותוך שלוש וחצי דקות עקב הבדלי הגובה והשינויים מתפוצצים כלי הדם במוח ואדם מת עוד בהיותו באויר. הערכה מדעית כזו נעשתה לבקשת אישה שבעלה נספה בתאונה ורצתה לדעת אם סבל לפני מיתתו.

כמובן שכל זה מדובר כאשר נופל האדם מהמטוס עקב התפוצצות המטוס ולא באופן שהמטוס נופל עם נוסעיו לקרקע שבזה כיון שמוגנים בפנים מהמטוס לא מתים מתוך הנפילה.

ברוב המקרים של תאונת מטוס שנתקל בהר לא היו ניצולים לדעתו של ד"ר לוינסון שבדק את הדבר לבקשתנו, אולם היה מקרה בשטרסבורג שהיו שמונה אנשים שניצלו ואין הסבר מדעי איך הם נשארו בחיים. שלפי דרך הטבע מטוס שנתקל ומתפוצץ בהר כל הנוסעים נספים. אולם במקרים שיש גם כמות גדולה של דלק במטוס הדבר גורם לשריפה גדולה וקשה מאד שיישארו ניצולים.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

הרבה תלוי גם כן בזמן הגעת כוחות ההצלה למקום, שאם באו מיד להגיש עזרה, אם יש איזה פצוע שניתן לטפל בו כראוי מיד אפשר להצילו.

והנה כשבאים אנו לדון במקרה שלפנינו רואים בעליל איך שכולם נספו מכיוון שהתאונה הייתה קשה תוך התנגשות בהר, הייתה שריפה במטוס, צוותי ההצלה לא יכלו להגיע רק אחר זמן רב מאד עקב הגובה, ואפילו חתיכות של גוף נאכלו על ידי חיות רעות, נמצא שהכול היה בתאונה קשה זו.

אומדנא היא שבמקרה הזה רובם ככולם נספו מעצם הנפילה ברגע שהמטוס נתקל בהר ונפלו הנוסעים מגובה מסוים, שבזה כלי הדם במוח מתפוצצים כאמור והסיכוי להינצל אפשר שהוא רק בדרך נס.

בהמשך דבריהם הם התירו את האישה והתייחסו למקרה שלהם כ"תרי רובי" להכשירו וכפי שהגר"מ פיינשטיין זצ"ל התיר על פי ההיתר של "תרי רובי".

אף הביאו את דבריו של הגר"י אונטרמן זצ"ל שהסתפק בדין מי שנעלם בתאונת מטוס אם יש מקום להתיר את אשתו.

והם דחו את דבריו כך (עמוד 334):

דבריו אלו שנכתבו לפני שנים רבות (כשהיה אז רב ראשי לת"א יפו) אינם עומדים כלל וכלל במבחן מדעי של אפשרויות הצלה, שכבר כתבנו לעיל שתוך שניות מנפילה של מטוס מאבדים את ההכרה ואפשר לחיות לא יותר משלש דקות וחצי עקב התפוצצות ורידי הדם במוח כאשר אפילו עדיין באמצע הנפילה באוויר, ואין אפשרות להצלה, והמיתה לא באה רק מצד החבטה כמו שכתב, שבזה קרוב מאד שימות אבל אפשר שהחבטה לא תמית, שכאמור המיתה ודאית בגלל שינויי הגובה ומעצם הנפילה.

ולכן גם לפי האפשרות הראשונה שכתב לדמות למים שאין להם סוף, אין זה דומה כלל ועיקר, כיון ששם יש מיעוט שניצל אבל מנפילה ממטוס אין אפשרות כזו ואפילו אם ייפול על עץ.

אף אנו נלך בעקבותיהם.

ד.4. ההתרסקות במקרה דנן הינו מוות וודאי לכל יושבי המטוס

במקרה דנן בשונה מהמקרים האמורים מעלה, קיים דו"ח מסודר רשמי אודות תאונת המטוס המתבסס על הקופסה השחורה שנמצאה ועל רישומי הרדאר של שדה התעופה, כך שברור לעין כל צורת הנפילה של המטוס, הגובה, המהירות וזווית המפגש שלו עם הקרקע. כמו כן מהירות הגעתם של כוחות ההצלה למקום הנפילה בסמוך להתרסקות, שוללת כל אפשרות ניסית שמא אחד הנוסעים ייצא חי מהמטוס וברח.

אף באתרים ובמרשתת קיימת אנימציה של טיסת המטוס לאור הנתונים הללו, וכך הסרטה של שרידי המטוס מיד לאחר התאונה.

המסקנה העולה מכל הנ"ל כי לא מדובר באירוע שבו דנים על רוב מתים או על תרי רובי מתים אלא על וודאות מיתה !!!

אין מצב של ניצולים מתאונה אווירית כזו.

לאור דבריו של מומחה תאונות האוויריות, שהינו אף פתולוג, שהסביר לבית הדין, כי על פי הנתונים בעת הפגיעה בקרקע המטוס היה במהירות של כ-600 קמ"ש בזווית של כמעט 90

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

מעלות ביחס לקרקע, כי כוח הפגיעה שהנוסעים במטוס חוו הוא כוח פגיעה המסומן בעגה המקצועית כוח G ובמהירות עוצמה וזווית הפגיעה שחווה כל נוסע היא של אלפי כוח G, לשם המחשה הסביר המומחה, שבכדי למות די בפחות מ- G40 כוחות המופעלים כנגד גוף האדם, הגורמים למוות ובמקרה זה הכוח שפגע בגוף הוא פי 100 ומעלה.

לאור הממצאים סבור המומחה - כי מבחינה מדעית אין כל סיכוי לאדם לשרוד התנגדות כוח כזו והמוות הוא וודאי. לדבריו, אין משמעות למיקום הישיבה של האדם במטוס, מכיוון שכוחות ההתנגדות כוללים את כל הנוסעים וכולם חוו כוחות אלו שהפירוש למעשה הוא שכולם נהרגו.

על כן לסיכום פרק זה יש לקבוע בוודאות כי י.ג. היה על המטוס בעת ההתרסקות והוא אכן נהרג.

ה. זיהוי על פי סימנים

עתה נוסיף בירור ונאמר, כי לדעתנו אף הגופה שהוצגה על ידי שלטונות רומניה להרב ברגר יומיים לאחר ההתרסקות היא אכן גופתו של י.ג. זאת על פי סימנים.

המשנה ביבמות סוברת שאין לזהות אדם על פי סימניו ומאידך הגמרא סוברת, שיש להשיב גט שנאבד על פי סימנים בכלי בו הוא נמצא. משום סתירה זו - אם יש לזהות על פי סימנים או לא - דנה הגמרא ביבמות ובבבא מציעא אם סימנים הם הוכחה מדאורייתא או רק מדרבנן. מנידון זה הגמרא מסיקה, שאף אם סימנים דאורייתא, אולם כליו אינם נחשבים לסימנים משום שחוששים שהשאל הכלי לאדם אחר ונפל ממנו, אולם גט שמחזירים בסימנים הוא באופן שנמצא בכלי שלא נוהגים להשאלו, כגון ארנק או טבעת.

ואם סימנים דרבנן, אזי אין לסמוך על סימנים בשום גוונא, אלא רק בסימנים מובהקים ביותר, ובכלים אין לסמוך על סימניהם משום שאינם סימנים מובהקים, ואין צורך להגיע לסברא שאנו חוששים שהשאל עליו לאחר והשאל מת, אלא אף שאין רגילות להשאל את הכלים, אך אין בכך סימן מובהק שיש לסמוך עליו לאור זאת שסימנים דרבנן ורק בסימן מובהק יש לסמוך והטעם שבגט סומכים על הסימן צריך לומר שמדובר בסימן מובהק ביותר.

היוצא מדברי הגמרא, שלטעם שסימני דאורייתא - אין צורך בסימן מובהק בכדי לסמוך עליו די בסימן בינוני, אך מאידך חיישינן לשאלה בכליו, על כן אין לסמוך על סימני כלים מלבד אלו שאין רגילות להשאל שיש לסמוך עליהם.

ולטעם שסימני דרבנן, אין לסמוך על סימני אלא אם כן הם סימנים מובהקים ביותר, אולם מאידך אין חשש לשאלת כלים.

כלומר, אם סימני דאורייתא סומכין על סימן בינוני אך חיישינן לשאלה, אך אם סימני דרבנן לא חיישינן לשאלה אך יש לסמוך רק על סימן מובהק ביותר.

והנה המחבר נקט (אבן העזר סימן יז' סעיף כד') שסימני דרבנן ומאידך נקט גם שחיישינן לשאלה והטעם משום שחיישינן לחומרא לשני התירוצים שבגמרא.

לפי זה במקרה ובגופו יש סימן בינוני ובכלים סימן מובהק, יש להתיר ממה נפשך, שאם סימני דאורייתא - סומכין על סימן בינוני בגופו, ואם סימני דרבנן - סומכין על סימן מובהק שבכליו שהרי לטעם זה לא חיישינן לשאלה.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

אולם הבית שמואל סובר, בשונה מדעת הראשונים שלשיטה שסימנין דרבנן אין חשש שאלה, כי לדעה שסימנין דרבנן המשמעות היא, שאין לסמוך כלל על סימנין ואם כן אף בסימנין מובהקים בכליו אין לסמוך משום שתמיד קיים החשש שמא השאיל את כליו, עקב חשש זה הסימנים אינם ראייה מובהקת והיות וכל דין הסימנים הוא מדרבנן ובמקום שבו הסימנים אינן מובהקים ביותר - אין לסמוך עליהם בדיני דאורייתא, וחשש ההשאלה - אף אם הוא רחוק - די בו בכדי להוריד את הסימן ממובהק ביותר לכזה שכבר אין לסמוך עליו.

אלא שיש להקשות לדעה שסוברת שאין לסמוך כלל על כלים משום החשש הקיים שמא השאיל אותם, מדוע אם כן המשנה נקטה שאפשר להשיב גט בסימני כליו בשונה מלזהות אדם על פי כליו אף למ"ד סימנים דאורייתא.

על כך מיישב הבית שמואל ב' תירוצים:

א. כי החשש של השאלה קיים אם המשאיל אינו לפנינו ואין אנו יודעים אם אכן הוא השאיל או לא, אולם אם הוא לפנינו ומודיע כי הוא לא השאיל, אין לחשוש להשאלה, וממילא יש לסמוך על סימן מובהק אף בדין דאורייתא, ולכן בגט, שהבעל או השליח לפנינו ואומרים שלא השאילו, יש לסמוך על הסימן, מה שאין כן בכדי לזהות אדם על פי כליו הנמצאים ברשותו, כיון שאין אנו יודעים אם הוא השאיל או לא, אין לסמוך על כך, וקיים החשש שמא השאיל. לפי זה למ"ד סימנין דרבנן אין לסמוך כלל על כליו, משום שתמיד יש חשש שמא השאיל ולמ"ד סימנין דאורייתא יש לסמוך על כליו במידה וידוע כי הוא לא השאיל אותם.

ב. כל החשש שאנשים משאילים כלים הוא רק לשיטה שסימנים דאורייתא, אולם לשיטה שסימנין דרבנן אמנם יש לחשוש לשאלה בשאר כלים, אך בכלים המיוחדים שאין דרך להשאילם כגון ארנק וטבעת, אין לחוש לשאלה, ובסימן מובהק יש לסמוך כפי שסמכו בגט.

ואם כן אין הבדל בין סימנין בגופו או בכליו, דין אחד להם, שצריך סימן מובהק ביותר בכדי להתיר בין בגט בין לזהות למ"ד סימנין דרבנן ודוקא בכלים שלא משאילים כגון ארנק וטבעת.

ו. מסמכים הנמצאים בסמיכות להרוג

והוסיף הבית שמואל שדוקא בכלים שנמצאים על גופו יש להשוות לסימנים שבגופו, אך אם הם נמצאים לידו-בקרבתו אין לסמוך על כך, ולמרות שמהסוגיה שבבבא מציעא פרק שני הסוברת שפירות שנמצאו מחוץ לכלי הרי הם של בעל הכלי - מוכח שיש לסמוך על הנמצאים בקרבה - יש לחלק.

לא ביאר הבית שמואל כיצד יש לחלק.

אולם הנתיבות והקצות החושן חלקו ביניהם בשאלה, מה החילוק בין מציאת פירות בסמוך לכלי, שאם נמצא סמוך - יש לשייך את הפירות לכלי לבין הדין, שאין לשייך לאדם את כליו הנמצאים בקרבתו.

קצוה"ח (סימן רס"ב ס"ק ב') סובר שהחילוק הוא, במידת הקירבה שבין הכלי לפירות, שהם כה קרובים שיש לשייכם לכלי, משא"כ במקום שבו אינם נמצאים בקרבה כה גדולה - אין לשייכם זה לזה.

ראיית קצוה"ח היא מהגמרא בעבודה זרה ריש פרק ר' ישמעאל, גבי אבנים שנמצאו בצד מרקוליס (ע"ז) ואמרו שם במקורבות כ"ע לא פליגי דאסור, ובמסקנה שם בש"ס אמרו: דמודה

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

ר"ע בנמצא אבנים תוך התפיסה של המרקוליס שהוא תוך ד' אמות וה"ה הכא עד ד' אמות ה"ל מן הכלי ויותר מד' אמות לא הוי מן הכלי ולשיטת תוס' גם למסקנה דגמרא לא הוי מקורבות אלא שיעור אמה או חצי אמה.

הנתיבות בס"ק ו' ביאר את החילוק בצורה שונה.

בכלי, ידוע שהיו הפירות ועל כן, אם הם נמצאים בסמוך בוודאי שייכים לכלי ולבעל הכלי ומכיון שידוע שהיו בכלי פירות אין לחשוש שבדיוק נפל הכלי ליד פירות אחרים.

אולם בנמצא אדם ולידו כלים אין לנו ראייה כי זהו האדם שהיו עליו כלים אלו, שהרי זהו בדיוק מה שאנו רוצים להוכיח, שאדם זה - שאין לנו מושג מי הוא אך משום שליידו ישנם כלים שלו בוודאי הוא בעל הכלים - זאת אנו רוצים להוכיח, וכל עוד לא נדע שאכן הוא היה עם הכלים הללו, אין להוכיח מכלים אלו שהוא בעל הכלים.

אף הפני יהושע בגיטין כ"ח ע"א סובר כדעת הקצוה"ח שהכל תלוי בדרגת הקירבה.

אף הנו"ב תניינא ס"ס נ"א בתשובת מבין המחבר האריך לבאר, שדין זה של הבית שמואל בנמצא הארנקי סמוך ואינו לבוש בו דחיישינן שמא מונח מכבר אינו מוסכם וכו', ומעתה בנ"ד יש לסמוך על דעות הללו ול"ח וכו' וכל הפחות יש בו ממש לצרפו לאומדנות אחרות.

ז. זיהוי על פי מסמכים (פאספורט ותעודת זהות)

במקרה זה נמצאו תעודות הזהות והפאספורט של י.ג. התעודות נמצאו בסמיכות לגופה שנמצאה שאותה אין לזהות על פי המראה.

לאור הכרעת הבית שמואל, שכלים של טבעת וארנקי אין לחשוש להשאלה ועל כן יש לסמוך על תעודות אלו שאין נוהג להשאילם, משום שתעודות אלו הינם סימן מובהק שהם של הבעל, ואכן הגופה שנמצאה ליד מסמכים אלו בקרבת מקום, ומסמכים אלו ידועים כי מי שעולה למטוס עולה עמו ואין חשש שמא הגופה נמצאה ליד מסמכים אלו במקרה.

הנוהג הוא, כי כלים אלו אין מי שמשאיל בעת עליה למטוס.

אף שלבית יוסף אין לסמוך כלל על כלים, משום שתמיד יש חשש שמא השאיל וכאמור לעיל אנו מחמירים כשני הצדדים בגמרא, שסימנים דרבנן וצריך סימנים מובהקים וכלים אינם נחשבים לסימנים מובהקים, אולם כאשר ישנם כלים שאין כלל חשש להשאלה, אף שהבית יוסף בכל זאת חשש להשאלה, אך כאשר דנים על זמן מוגדר שבו צריך האדם את הכלים הללו ובזמן זה אינו משאיל בשום אופן, אף הבית יוסף יסכים כי אין לחשוש להשאלה.

הנה חבל גדול של אחרונים סברו והכריעו כי יש לסמוך על הפאספורט כסימן זיהוי לכל הדעות למי שנושא אותן, אף שיש מי שחלק על כך וכדלקמן, אך בעיון בתשובות של המחמירים נראה, כי אלו החמירו במקרים שלא נצרך אותו אחד להראות את הפאספורט או שהיה מקום לסבור כי יש מקום להזדהות בפאספורט של אחר, אך במקום בו בפאספורט יש תמונה של בעל התעודה והוא נצרך לה כן שלולא תעודה זו לא יוכל להגיע למחוז חפצו אין מי שיחלוק שיש לסמוך על כך.

עייין בנודע ביהודה (תנינא ריש סימן מ"ו הובא בפ"ת ס"ק קי"ח) דיש ב' דרכים להתיר העגונה אם מצד הכרת הנהרג בטביעות עין ואם מצד הפאס הנמצא אצלו.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

ובבית שלמה (סימן מ"ה דף ע' טור א') ביאר את דברי הנו"ב שהוא סמך אך ורק על הפאספורט.

ובספר יהושע (סימן ס"ט) כתב וזה לשונו:

ועוד דבנ"ד ידוע כי לא ניתן בעירנו אדוסטאט לשום אדם כי אם לנעלם ובלעדו לא רצה לנסוע וגם אי אפשר לנסוע בלעדי האודסטאט ואיך נחוש שהפקידו לאחר.

תשובה זו הודפסה בסוף ספר אבני מילואים חלק א' ושם הסכים עמו האבני מילואים ד"פאס" הוי כלי דלא משאלי.

ובקהלת יעקב (לר"י מקארלין סימן י') כתב גם כן וזה לשונו:

דיש מקום לסמוך על הכרת הפאס הידוע אתו וידוע בשמו ושם אביו כל סימני פרצוף פניו דודאי לא מושלי אינשי הא טפי מהנהו דאמרינן בגמרא לא מושלי להו דאיך ישאלנו למי שאינו דומה לו בסימני פרצופו המבוארים בפאס הא ילכד בו.

ומכאן לפאספורט שבו יש תמונה שוודאי שאין לחוש לכל שאלה שהיא.

ובשו"ת צמח צדק (החדש סימן פ"ד) סבר כי אין לחוש לשאלה וזה לשונו:

דכל שכן הוא מקמיע שכתב מהרי"ט דלא חיישינן לשאלה ועדיף מיניה דקמיע אינו אלא סגולה וזה חוש וכו' ונוסף ע"ז שהרי אי אפשר להשאילו כי אם למי שיש בו סימנים כסימנים והו"ל כעין שאלה דיחיד ובשאלה דיחיד בדברים דלא מושלי אינשי ודאי יש לסמוך על זה ולכן אם יתברר שלא ניתן שטר כזה לאחר יש כאן עדות להתירה.

ובשם אריה (סימן ל"ב) כתב בצורה נחרצת:

דפאספורט הוא עמוד ברזל לסמוך עליו והוא היתר ברור מפי ספרים וסופרים מקמאי דקמן ומגאוני זמניהו והוא עדיף מכלים דלא מושלי מחמת שידוע לכל אשר אי אפשר לאיש מעיר אחרת בלעדו וצריך להראותו בכל מקום בואו ושבתו וכו'.

ובכתב סופר סבר, שאף לבית יוסף שחשש להשאלה אף בארנק וטבעת, אך כל זה בכלים שברצונו משאיל וברצונו משאיר אצלו, אך בדברים שחייב להשאיר אצלו ואין לו בזה זכות בחירה בוודאי שאין לחוש שישאיל כלים אלו ואף הב"י יודה בכך.

ובמהרש"ם (ח"א סו"ס ו') כתב גם כן:

דגם הב"י מודה בדבר הידוע דלא מושלי בשום פעם ולכן בגוונא דנ"ד שמוכרח להיות עמו הפאס ומכתב תעודה למלאכתו וכן הכרטיס של הספינה ושטר השותפות ושאר הדברים שנמצאו אין להעלות על הדעת כלל שישאילם לאחרים וכו'.

כלומר, שבוודאי שאם נמצאו ברשותו כמה מסמכים המחייבים שיהיו אצלו אין חשש לשאלת כל אלו המסמכים גם יחד.

אמנם רבים מהאחרונים לא סברו שיש לסמוך על תעודות מזהות אך כאמור לעיל סברותיהם לא קיימות במקרה דנן.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

הדברי חיים מצאנו (ח"ב סימן מ"ז) כתב שהוא חוכך מאד לסמוך על הפאס מחמת שאין דרך להשאילו, דמלבד מה שיש לחוש שמא השאיל בגדו לאחר ושכח בו הפאס, הנה זה גופא דחידשו לנו דפאס אין דרך לשאול הוא נגד המנהג, כידוע ששואלין פאס, ואולי המה דברו בזמן שהיה סכנה לשאול פאס ולא כן בעתים הללו, וביותר על ידי מה ששמענו בבירור בכמה מקומות שבאים אנשים מעיירות ומדינות אחרות ולוקחים פאס על שם בן העיר בלא ידיעתו, ואם כן יש כאן עוד חשש מלבד חשש שאלה, דדילמא איזה עובר אורח לקח לו פאס על שם בעל העגונה וכו'.

אף שהדברי חיים מצאנו חשש לשאלה אף במסמכים אלו, אך נראה שבמקרה דנן אין לחשוש לכך, שהרי ללא שיציג מסמכים אלו עם תמונתו בעלייתו למטוס לא יכניסו אותו וכו' כך שחששות אלו אינם קיימות במקרה דנן.

וכן בזקן אהרן (וואלקין סימן ע"ב) שכתב שאף בפאס יש לחוש לגניבה אף אם אין חשש לשאלה, חשש זה אינו קיים במקרה דנן שבו ללא הפאס לא היה עולה למטוס ובמיוחד שהיתה איתו אף תעודת הזהות ולא רק הפאס.

וכן בעוד אחרונים הטעמים שהם מביאים, שלא לסמוך על הפאס כראיה - אינם רלוונטים למקרה דנן ולמציאות בה מקרה דנן אירע.

היוצא מהאמור:

שהימצאות הפאספורט ותעודת זהות של המנוח בסמוך ממש למציאת גופתו - מהווים ראיה שגופה זו הינה של המנוח.

ת. זיהוי על פי הציצית

אך בנוסף על פי עדות הרב גוטליב נמצאה בתוך גופתו המגולגלת כנף ציצית.

הבאר היטב הביא דברי המהרי"ט (בשו"ת חלק ב' סימן ל"ה) שציצית שעליו עדיף מטבעת כיס וארנקי ולא חיישינן לשאלה, והטעם הוא, שאם יש טעם וסיבה מדוע שלא ישאיל את הכלים הללו סיבה שיפסיד אם ישאיל כולם יודו שלא חיישינן לשאלה. ומכיוון, שקי"ל "דלא שביק אינש מצוה דידיה ויהב לאחריני" על כן אין חשש לשאלה ואם נמצאה ציצית בגופו יש לסמוך על כך.

והאחרונים (שו"ת מהר"י הכהן מהדו"ת סו"ס ו', פנים מאירות ח"ב סימן ס"ה, נפש חיה סימן ד' בשם החמדת שלמה סימן ל"ט אות כ"ב, עין יצחק סימן ל"ז אות ט"ז) הוסיפו על דברי המהרי"ט, שדוקא אם ידוע שהוא יצא עם ציצית אחת והיה בדרך, שבדאי שלא מסר ציצית זו לאחר, מה שאין כן אם נמצא בביתו יש לו כמה ציציות יש לחוש שהשאיל אחת.

עוד טעם הביאו האחרונים לבאר את דברי המהרי"ט והוא, שלא יוצאים ידי חובה בציצית שאולה.

והנפק"מ בין הטעמים היא, אם יש לחוש שהוא משאיל כשיש לו כמה ציציות: לטעם הראשון יש לחוש ולטעם השני שלא יוצאים ידי חובה ציצית שאולה אף בכמה ציציות אין לחוש.

אמנם היו שחלקו על דברי המהרי"ט: בעל הכנסת יחזקאל סימן נ"ג בתשובתו אל בעל ה"שבות יעקב" וסבר דאדרבה ניחא ליה לאינש לעשות מצוה בגופו.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

אמנם הכריעו האחרונים בראש משכיר סימן י"ב:

דאם כי הכנסת יחזקאל כתב דאין היתר הציצית נכנס באזניו, דאדרבה ניהא ליה לאינש לעשות מצוה בגופו ואולי היה לו עוד ציצית וד' כנפות, הנה אין דבריו עומדים נגד הני נדונים שהם מהרי"ט וכנה"ג והשבות יעקב והפנים מאירות בח"ב סו"ס ס"ה והשב יעקב בסימן י"א וט"ז בני דוד ומהר"א אלפנדרי במכתב מאלהו והזרע אברהם בסימן ב', ובוודאי הלכתא כוותייהו דרבים ניהו ובתראי.

ובשו"ת "חתם סופר" (ח"ב סימן קמ"ד) כתב גם כן דציצית הוי מכלים דלא מושלי אינשי אלא שלא רצו להתיר על זה לחוד משום שחששו לדעת הב"י המחמיר גם בכלים דלא מושלי.

אמנם במקרה דנן המקרה שונה, משום שכל האחרונים דיברו במקרה וכו' יש סימן ברור שזו הטלית של הנפטר והחשש הוא רק אם הוא השאיל את הטלית או לא, אולם במקרה דנן אין היכר בציצית שהיא שלו אין כל סימן או טביעת עין בציצית זו, אלא שאין אנו צריכים לכך משום שזה שמר י.ג. היה על הטיסה זה ברור לנו, אלא שאנו מעוניינים לדעת האם הגופה שזיהה הרב ברגר הוא של מר י.ג. - זה הנידון שלנו.

וכבר כתבנו שממש בסמיכות למנוח נמצאו המסמכים שאינם מושאלים כאמור לעיל ועוד בתוך הגופה המזוהה נמצאה כנף ציצית.

וכך אנו דנים אם הגופה שנמסרה לזיהוי להרב ברגר היא אכן זו של י.ג.

על סיפון הטיסה המדוברת נכחו עוד שני יהודים תושבי בלגיה מלבד י.ג. אולם על פי עדותו של הרב ברגר שנשלח אף לזהות את שני יהודים אלו שלדבריו מכיר הוא אותם היטב ואת משפחותיהם – אינם יהודים שומרי תורה ומצוות ואף אינם נמנעים מלהתחתן עם נוכריות.

לדבריו אין סיכוי שהם לבשו ציצית, שאולי היה מקום לחשוש שהם ביקשו מ.י.ג. את הציצית בהשאלה.

אמנם עדיין יש לדון אם כנף טלית קרועה שנמצאה היא ראייה לכך שזהו בעל הציצית.

שהרי כתב ה"חתם סופר" (ח"ב סימן קמ"א) בעובדא שמצאו רק כנף א' וכו' ציצית מטלית קטן ורצה השואל לסמוך גם בזה על דעת מהרי"ט, והשיב לו ה"חתם סופר":

כיון שלא נמצא אלא כנף א' עם ציצית והרי הוא פסול לפנינו אם כן יש לחוש דילמא נפסל על ידי פסיקת החוט והיה אסור לו ללבושו והשאילו לאחר דלדידיה הו"ל טלית שאולה ופטורה מן הציצית, ואפילו אם ידעינן שכשיצא מביתו היו הציציות כשרים ושלמים, לא נימא אוקי אותם אחזקה והשתא נפסלו, דציצית עשויה להיפסק כל שעה משא"כ בנדון המהרי"ט כיון שמצאו כשר לפנינו מהכ"ת לומר שהיו מופסקים בשעת שאלה ולהחזיק ריעותא וכל הדברים כשעת מציאתם

ובדברי יעקב (סימן ע"ג) השיב על דברי ה"חתם סופר":

דהא אף דטלית שאולה פטורה מציצית מכל מקום דווקא בבגד הנצרך לאדם ללבישה הוא דשייך לחוש שהשאילו כיון שהשואל מותר ללבושו בלי ציצית, אבל בגד של ד' כנפות הנהוג בזמנינו שאיננו מלבוש מצד עצמו הנצרך ללבישה אם כן אם הוא בלי ציצית מה צורך לאחר לשאול אותו ממנו, ובעודו כשר הא לא חיישינן לכו לשאלה ויותר יש לתלות שהוא של הנאבד ונפסל בשהייתו במים.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

ואף בתשובות מהרי"ש (סימן ט"ו) השיג על ה"חתם סופר":

שאף שנמצאה הציצית חתוכה מכל מקום יכול להיות שנרקבו הציצית או אפשר שהגוי חתכן להכעיס בעת שמצאו, דיש להעמיד המת בחזקת כשרות שלא ילך בד' כנפות בלי ציצית וכו'.

ועל פי דרך זו נלך אף אנן, שעל פי עדותו של הרב ברגר כיצד נמצאה הגופה של י.ג. (לדבריו) ברור מעל לכל ספק שכשם שהגופה נמצאה מרוסקת, כך גם בגדיו שעליו נמצאו בהתאמה לגופו, ועל כן אין סיבה שלא לומר שהוא בחזקת כשרות ועליו הייתה ציצית כשרה והכנף החתוך הינו תוצאה של התאונה והנזק שהיא גרמה.

על כן בצירוף התעודות שנמצאו בסמיכות למקום המצאה של הגופה והציצית שמצאה בתוכה ויחד עמה יש לומר כי זהו י.ג.

ט. זיהוי על פי סימנים שבגופו - בנפרד או בצירוף

על פי עדותו של הרב ברגר ישנם שני סימנים שנמצאו על גופת המנוח שאותו נשלח לזהות שנמסרו לו קודם על ידי בני המשפחה. האחד, צלקת על ראשו שלא צומח עליה שער, לדבריו הצלקת הינה באורך של כאצבע וכרוחב של חצי אצבע ואף פחות מכך ומיקומה הינו באמצע הראש לצד הקרוב יותר למצח.

השני, אצבעות ידיו הינם רחבות וישנם נימין היוצאים מאצבעותיו.

סימנים אלו זיהה הרב ברגר.

יש לדון אם יש להסתמך על סימנים האלו בנפרד בצירוף או בצירוף התעודות והציצית האמורות מעלה.

כתב השולחן ערוך בסימן י"ז סעיף כ"ד:

אפילו היה להם סימנים בגופו ואפילו שומא אין מעידין עליו אבל היה להם בגופו סימנים מובהקים ביותר מעידין עליו.

הגה: כגון שהיה לו יתר או חסר או שינוי באחד מאיבריו, אבל קטן או ארוך או חיור וסומק לא הוי סימן מובהק, ואפילו ק' סימנים שאינן מובהקים אינם כלום, ואפילו להמצורף לשאר אומדנות המוכיחות אינו כלום וכו' אבל שיניים גדולים אף על פי שגדולים הרבה לא הוי סימן מובהק.

היוצא מהנ"ל שרק בסימן מובהק אפשר לזהות ולהתיר אישה ואף בהצטרף סימנים רבים יחדיו אין בכך כל סימן.

אולם כל זאת בהצטרפו סימני גרועים, אך במידה וישנם כמה סימני שאינם מובהקים אך אינם גם גרועים - האם יש לצרפם.

יעויין בחלקת מחוקק בס"ק מ"ג וזה לשונו:

בפסקי מהרא"י סימן קס"א מביא דעה אחת דמצרפין סימני כליו לשאר אומדנות, וכן משמע בתשובת מהרי"ק סימן קפ"ד דכמה סימנים ביחד מצטרפין אף על פי שכל אחד לבדו לא הוי סימן, בצירוף כולם יחד הוי סימן מובהק, דאי אפשר שיזדמנו כל הסמנים יחדיו באיש אחד.

ובבית שמואל ס"ק ע"ג וזה לשונו:

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

בתשובת משאת בנימין בשם תשובות מהרא"מ דוקא סימנים גרועים לא מהני הצירוף אבל סימנים אמצעים מצטרפים, דעל ידי הצירוף נעשה סימן מובהק ביותר ובט"ז הביא דברי המשאת בנימין בפשיטות ובחלקת מחוקק חולק עליו.

אף שהחלקת מחוקק הביא את הפוסקים שמצטרפים סימנים לסימן מובהק אחד אך בתשובה המופיעה בפירוש החלקת מחוקק בדינו של פנחס מאורלא שלא צירף סימנים בינונים יחד להיתר.

ובפתחי תשובה ס"ק ק"ו כתב על כך והביא את דעות הפוסקים שצירפו וזה לשונו:

(קו) ואפי' ק' סימנים. עבה"ט בשם משאת בנימין דסימנים אמצעים מצטרפין כו' וכ"כ בתשו' גאוני בתראי סימן מ"ט, אולם בתשו' ב"ח החדשות סימן ס"ה הרב מהר"א בנו של המשאת בנימין השיג על אביו ז"ל בזה דמדברי מהרא"י משמע דמיירי אפי' בס"א דגם כן לא מצטרפי ע"ש. (ע) בזה בתשו' נו"ב תניינא סימן ס"ו ומ"ש עליו בתשו' ח"ס או"ח סימן קפ"ג ובחלק אבן העזר סימן נ"ו וסימן נ"ט). ועיין במה"צ ס"ק צ"ח שהאריך בזה ומסיק שצ"ע להקל בזה וכ' שאין להביא סיוע לדברי המשאת בנימין וסייעתו מדברי הס' מתת ומהר"מ מאיגרא (הובא בבה"ט ס"ק זה) שסוברים דמצרפין סימן אמצעי דכלים עם סימן אמצעי דגוף, שיש לחלק בין צירוף סימנים שבדברים הנפרדים שאי אפשר שיתחברו כ"א על דרך מקרה לשני סימני' בגוף א'. אמנם נראה דכששני הסימנים הם סמוכים זה לזה ממש אפשר דלכ"ע חשיב סימן מובהק וע"כ לא פליגי אלא בסימנים נפרדים ולא בסמוכי', אולם למעשה אין לעשות כלל בענין זה והכל לפי ראות עיני המורה לפי ענין הסימנים, דאם הם סימנים חשובים עד שכל א' בפ"ע קרוב להיות סימן מובהק, בזה ודאי דחבור שניהם גם יחד לא ימצא אפי' באחד מני אלף וחשיב סימן מובהק לכ"ע, וכן בכל כיוצא בזה כשיהיה חבור הסימנים בגדר סימן מובהק שהוא דבר זר ומופלג ואין לדיין בזה אלא מה שענינו רואות עכ"ד ע"ש. גם בס' בית מאיר האריך בזה והביא בשם הגאון מו"ה עוזר ז"ל שהוכיח בראיות דמצטרפים. והוא ז"ל דחה ראיותיו ואעפ"כ מסיק וזה לשונו: ומ"מ לע"ד נראה אחרי שכבר הוחלט דעת כל הפוסקים שיש ס"מ ביותר שהם ודאי ד"ת והשריש המשאת בנימין הובא בבית שמואל הכלל שלא ימצא א' מאלף א"כ הדבר מסור לחכמי הדור הם ידונו אם לדעתם הב' סימנים שביחד א"א להימצא בא' מאלף אף שא' מהן אפשר בדרך אמצעי להמצא יוכל לעשות מזה ס"מ ביותר וזה היתד שהכל תלוי בו עכ"ל: ועיין בשו"ת קהלת יעקב סימן י"ב שכ' על נדון דידיה וזה לשונו הגם שהחלקת מחוקק בהך דפנחס מאורלא החמיר למעשה בצירוף כמה סימנים מ"מ הלא ידוע שרבים מגדולי האחרונים מקילים בצירוף סימן אמצעי ומהם הרב בעל אבן העזר ובתשו' פני יהושע וכן דעת המשאת בנימין והט"ז ועוד רבים וגדולים וכדאי הם לסמוך עליהם כ"ש בשעת הדחק בהיתר עגונה.

כך שעל פי דברי הפתחי תשובה רבים שסמכו על צירוף סימנים להחשיבם כסימן מובהק ובכל אופן הכל לפי ראות עיני הדיין.

וכן כתב בשו"ת פני יהושע (המובא בקרבן נתנאל ביבמות פרק ט"ז אות י') וזה לשונו:

ועוד מסיק שם אם יש שני סימנים בגוף אע"פ שאין מובהקים על ידי צירוף חשיב כסימן מובהק ויותר מזה הביא מהרש"ל סימן א' בגוף וסימן א' בכליו נמי סמכינן עליהו.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

י. צירוף סימנים גרועים לסימן אחד בינוני

אלא שיש לנו לדון אם שני הסימנים שבגופו הינם סימנים בינוניים או סימנים גרועים. אם הם סימנים בינוניים יש מקום לצרפם יחד לסימן אחד מובהק וזאת מבלי להזדקק לשאר הסימנים וההיתרים המובאים כאן, אולם אם הם סימנים גרועים אין לצרפם וכפשיטות דברי הרמ"א.

אף שכתבנו שאין לצרף סימנים גרועים יחד וכפשיטות דברי הרמ"א אולם הפתחי תשובה מביא בשם שו"ת בגדי כהונה (סימן י"א וי"ב) וזה לשונו:

ועיין בתשובת בגדי כהונה סימן י"א וי"ב שהעלה דאף דהרבה סימנים גרועים אינם מצטרפים היינו לעשותו סימן מובהק, אבל לעשות סימן אמצעי מהני כמו דסימנים אמצעים מצטרפים לעשות ס"מ (לדעת המשאת בנימין וסייעתו הנ"ל) כמו כן סימנים גרועים מצטרפים עכ"פ לעשות סימן אמצעי, והביא דברי עה"ג ותשו' פמ"א שכתבו כן לדינא ע"ש ועיין בס' מקור מים חיים בדיני סימנים אות י"ד, שהביא ראיה ברורה מש"ס ב"מ דף כ"ה דתרי סימנים גרועים לא מהני אף לעשות סימן אמצעי ע"ש. (כעת נדפס ספרו תשובת מהרי"מ וראיתי בסימן י"ז שהוא ז"ל עצמו נוטה להקל דתרי סימנים גרועים מועיל לעשותו סימן אמצעי כדעת הפמ"א ובגדי כהונה הנ"ל. ושם בסימן י"ח מצדד לומר דסימן גרוע מצטרף בהדי ס"א לעשותו סימן מובהק אף דנראה מדברי הבית שמואל דדוקא ב' סימנים אמצעיים מצטרפין לעשותו סימן מובהק ולא סימן גרוע עם סימן אמצעי הבית שמואל בזה לטעמיה אזיל דס"ל דכמה סימנים גרועים לא מצטרפי כלל להיות נחשב לסימן אבל לדעת גדולי התשובות הנ"ל דשני סימנים גרועים מצטרפין לעשותו סימן אמצעי אלמא דסימן גרוע יש בו ג"כ מעלה קצת א"כ ה"ה היכא דיש סימן אמצעי וסימן גרוע מעדיף הסימן גרוע להסימן אמצעי לעשותו מובהק ע"ש).

כך שמכריע הפתחי תשובה שיש לצרף כמה סימנים גרועים לסימן אחד בינוני.

יא. הגדרת סימנים מובהקים ובינוניים

בהגדרת סימנים מובהקים בינוניים וגרועים דנו האחרונים והעולה מדבריהם, שסימן מובהק הינו - כלשון הבית שמואל בשם תשובת משאת בנימין שהוא - "סימן שלא ימצא רק אחד מאלף והוא דבר זר ומופלג".

על פי זה הביאו האחרונים, שכל סימן - אף שאינו נדיר כל כך שבאלף לא ימצא, אף אם ימצא באחד למאות - ייחשב לסימן בינוני. כן כתב הצמח צדק החדש סו"ס ע"ו וכן בשו"ת גאוני בתראי סימן כ"ה וכן בגליא מסכת סימן ח' אות ג'.

אמנם ישנם אחרונים שמגדירים סימן אמצעי במידת השינוי והזרות שבו. שכל שהוא משונה משאר בני אדם ומושך תשומת לב הינו סימן אמצעי. ראיתם הינה מדברי הרמ"א שהגדיר אלו סימנים אינם נחשבים כלל לסימן:

אבל קטן או ארוך או חיוור וסומק לא הוי סימן מובהק וכו' אבל מעט עקומה לא וכו' אבל שיניים גדולים אע"פ שגדולים הרבה לא הוי סימן מובהק.

כלומר כל דבר שבתחום הסבירות ואינו מוזר, אף שיש בו סימן המייחדו, אך אינו מוזר, אינו שונה מוגדר כסימן גרוע ולפי זה סימן אמצעי נמדד בשוני שבו ובמוזרות שבו.

כן כתבו הגרש"ז בעל התניא בסימן כ"ה בסוף השולחן ערוך שלו, והוכיח כן מדברי הגמרא שאומרת (בבא מציעא כ"ג ע"ב), שמחרוזות שמנין החתיכות בהם שווה לשאר המחרוזות אין בכך סימן, משמע שמחרוזות שהמניין שונה משאר המחרוזות הוא סימן, משמע שאם יש שינוי מהרגילות כבר נחשב לסימן אף שאינו סימן מובהק.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

וכן בספר גליא מסכת הביא מדברי הנו"ב (סימן נ"א ד"ה נבא), דגדר סימן אמצעי הוא בערך שינוי הניכר טובא לעין כל.

לפי זה יש לדון, אם הסימנים שנמצאו על הגופה שהובאה לזיהוי להרב ברגר ביום שני בבוקר לאחר התאונה, אם הם סימנים בינוניים ויש לצרפם זה לזה לסימן מובהק, או שהם בגדר של סימנים גרועים שצירופם יחד מועיל לעשותם כסימן אחד שאינו מובהק.

כבר אמרנו לעיל שישנם ג' סוגי סימנים: מובהקים, בינוניים וגרועים.

בגדר של סימנים מובהקים הובא לעיל שהם סימנים שלא ימצא אלא רק באחד מאלף, כאמור בבית שמואל בשם המשאת בנימין.

אולם אין בכך כל הגדרה מהו הסימן שלא ימצא כי אם באחד מאלף.

בדברי הט"ז מצינו הגדרה קרובה יותר שנוכל על פיה להגדיר מהם סימנים מובהקים. וזה לשון הט"ז (סימן י"ז ס"ק ל"א):

ולענ"ד קשה דלמה לא זכר הר"ן מהו הסימן בראשו שאינו מובהק או לכל הפחות הו"ל לומר שהיה בראשו סימן שאינו מובהק, וכן במה שזכר שם צלקת הו"ל להודיענו למה אינו סימן מובהק? והנראה לענ"ד דלא נחית שם הר"ן להורות דין שאינו סימן מובהק, אלא דהשואל אמר שהגוי אמר שהכירו בטביעת עין וגם היה יודע בו סימן בראש בצלקת, אבל היהודים דלשם לא היו יודעים מאותן סימנים ומכח זה מסיח לפי תומו דהוא מכירו ובאמת אם היינו יודעים שכדבריו כן הוא בסימנים אלו אפשר שהיה סימן מועיל ולפי הנראה לענ"ד בצלקת דאם יש בו סימן בסתם שאין אנו (צ"ל במקום שאנו) יודעים מקומה איה הוא בצמצום הוה סימן, דאע"ג דכבר זכרנו בס"ק י"ז [י"ח] דמקום ומנין לא הוה סימן מובהק היינו במקום שאינו מצומצם לגמרי אלא שיודע את מקומה באבר פלוני, אבל אם יודע את מקומה בצמצום, היינו באותו אבר עצמה הוה מראה בסמוך לראש האבר או בסופו או באמצעיתו הוה סימן, כמו בגט דנקב יש בצד אות פלוני דהוה סימן ובצד תיבה פלונית לא הוה סימן, ה"נ כן הוה אם יודע שפיר לצמצם המקום הוה סימן מובהק, לא מצד הצלקת עצמה דהוה שכיחי בהרבה בני אדם אלא מצד המקום, ואם כן גם אם נאמר דהר"ן בתשובה נתכוון דצלקת לא הוה סימן, היינו שלא הגיד מקום הצלקת בצמצום אלא בזרוע סתם קאמר דוקא ולא זכר איזהו מקומן בראשו ובזרוע עצמו, ובת"ה סימן רל"ט כתב דהיה לאותו יהודי רק עין אחת רואה והשני עוורת וסתום ומאותו עין יצא לו פצע וצלקת עד סמוך לפה וכו', וכתב ע"ז דכיון שהיה כן לאותו איש הנאבד דהיינו סימנים מובהקים טפי מגבשושית, ומשאת בנימין כתב על ת"ה בזה שלא סמך על צלקת לחוד אלא ע"י צירוף עוורת ועין סתומה, ואי אפשר לומר כן, דהא אמר שם דמהני סימנים מובהקים משמע דכל אחד מהם הוה סימן מובהק ואף על גב דעין סתומה נראה דלא הוה סימן מובהק, כי הוא עשוי להשתנות מחמת מיתה וגם שכיח קצת, מכל מקום פצע וצלקת כל אחד מהם הוה סימן מובהק מצד מקומם בצמצום דהיו עד סמוך לפה.

כלומר, זה ברור שכל סימן שהינו חריג מאד ואינו בנמצא אצל אנשים בוודאי נחשב לסימן מובהק שיש לסמוך עליו, אלא הט"ז העמיד דברים על דיוקם והוא, שכל סימן יכול להוות סימן מובהק אם מתברר מיקומו המדויק, שבכה"ג אף אם הסימן שלעצמו אינו מובהק, אך הידיעה על מיקומו המדויק מגדילה את ערכו לסימן מובהק.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

ראייתו – מדברי הגמרא שהביא דוגמא לסימן מובהק "נקב בצד אות פלונית" – מוכח, שעל אף שנקב אינו סימן מובהק כלל, אך הידיעה על מיקומו המדויק מגדילה את ערכו לסימן מובהק שיש לסמוך עליו.

אולם הגביל זאת הט"ז למיקום, שמדברי הגמרא עולה כי לו היה נותן סימן נקב בצד תיבת פלונית לא היה זה סימן מובהק, אלא דווקא אם המיקום ייחודי יותר ומדויק יותר כגון: נקב בצד אות פלונית ולא בצד תיבת פלונית כלומר, ככל שהמיקום מדויק יותר כך הסימן עולה ערכו למובהק יותר.

עוד מאפייין לסימן מובהק הביא הט"ז בהמשך דבריו והוא גודל מדויק של הסימן, שאף נתינת הנתונים המדויקים הללו - על אף שאין בהם מיקום מדויק - יכולים להעלות את ערך הסימן לסימן מובהק. וזה לשונו:

ועוד כתב במשאת בנימין דבת"ה הוה סימן מובהק מצד מדת ארכו של הצלקת, לזה אומר אני דודאי הוי סימן מובהק כשאומר השיעור של אורך הצלקת, אלא דשם בת"ה לא הוזכר במדת האורך כמה הוא, דהא עד סמוך לפה קאמר ולא עד הפה, אלא ודאי לענין מקום הצלקת קאמר, ואם סימן האורך מועיל ודאי גם סימן המקום של הצלקת בצמצום מהני, גם בתשובת ר"מ פאדווה סימן ל"ו התיר מחמת צלקת, אלא שבמשאת בנימין דחה לומר דלא בשביל צלקת לחוד התיר וכו', ואין זה אלא דחייה בעלמא, ולפי דברינו יש שני פרושים לדברי רמ"א כאן ושניהם אמת, דאם נפרש דה"ה דרושם וכו' לא הוי סימן היינו אם מעיד סתם ולא מזכיר בצמצום מקומו, ואם נפרש דה"ה רושם הוה סימן היינו אם הוא בצמצום מקום.

את דברי הט"ז הביא להלכה בית שמואל ס"ק ע"ד וזה לשונו:

בלבוש כ' רושם הוי ס"מ ובמשאת בנימין שם כ' רושם לא הוי ס"מ, ובט"ז כ' שני פירושים אמת והכי קאמר ה"ה רושם לא הוי ס"מ אבל אם מצמצם המקום הוי ס"מ, וכן אם נא' ה"ה רושם לא הוי ס"מ ה"פ אם אינו מצמצם המקום לא הוי ס"מ ועדיף משומא כי רושם וצלקת אינן עשוי' להשתנות ואין מצוי בכך גילו וראוי לסמוך ע"ז עכ"ל, ועיי' תשו' חוט השני שם:

על פי הדברים הללו לאור עדותו של הרב ברגר, לא נאמר לו מיקום המדויק של המקום שבו לא גדל שער, אמרו לו: שבראש יש בגודל כאצבע צלקת שבה לא גדל שער, לכאורה לאור דברי הט"ז נראה - כי אין זה סימן מובהק, סתם צלקת אינה נדירה וחריגה שאפשר להחשיבה לסימן מובהק והמיקום נראה שדומה לנקב בצד תיבת פלונית ולא בצד אות פלונית, כך שאין זה נחשב לסימן מובהק.

אבל אפשר שכן יש להחשיב זאת לסימן מובהק, משום שאף שלא צמצמו זאת למיקום המדויק אך על פי דבריו שאמר בעת העדות: "אני לא יודע. זה היה באורך אצבע אין שערות, באורך של יותר משני חלקים מהאצבע, שם אין שערות, אמרו לי שזה במקום של התפילין.", עולה שהמיקום המדויק היה מקום הנחת התפילין, אף שמקום הנחת התפילין הוא מקום רחב יותר מ"נקב בצד אות פלונית" אך הוא מצומצם יותר מאשר נקב בצד תיבת פלונית, על כן אפשר שייחשב לסימן מובהק, אולם אף אם לא נחשבו לסימן מובהק, אך יש לזון אם הוא סימן בינוני או אף זה לא, משום שאם הוא סימן בינוני יש לצרפו במידה ויש עוד סימן בינוני אחד ושניהם יחדיו יהוו סימן מובהק וכפי שהעלו האחרונים המובאים מעלה.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

יב. סיבת הסימן הופכת את הסימן למובהק

בנוסף, נראה לבית הדין כי סימנים אלו הינם סימנים מובהקים זאת משום, שמצטרפת לכך - לא רק מקום העדר השיער שבו יש לדון כאמור לעיל אם הוא מקום מדויק או לא - אלא אף סיבת ההיעדר. הרב ברגר לא מסר לנו את סיבת היעדר השיער שבראש, אך אחיו של המנוח הסביר בשיחת טלפון לבית הדין, כי המנוח בצעירותו נפצע בראשו בהיותו בברכה ובמקום התפר אין צמיחת שערות.

הנתון הזה הינו חשוב, משום שלו היינו דנים אך ורק על העדר השיער היה מקום לומר, כי אין בו כל סימן היות וישנם רבים שיש בראשם קרחות בגדלים שונים כך שאין להסתמך על סימן זה ולהחשיבו אף לא כסימן בינוני. אולם, כאשר העדר השיער נובע מתפר במקום זה שבגללו לא צומח שיער, בכך כבר סימן זה עולה דרגה.

כך כתב ה"חתם סופר" בשו"ת חלק א' סימן נ"ו וזה לשונו:

דרק בשומא או שאר סימנים הנולדים עמו הוא דיש חולקים על הרד"ך דלא מהני צמצום מקום, משום דמצויה היא בבן גילו, אבל סימנים המתהווים על ידי חבורות ופצעים לא פליגי דצמצום מקום הוי סימן כמו נקב בצד אות פלונית, ומשם זה כתב שם להתיר על סימן ג' רושמים קטנים באצבע האמצעית של יד ימין מנשיכת ומציצת עלוקה, דזה הוי סימן מובהק.

והאגודת אזור סימן י"ד אות ד' דייק בדברי הנודע ביהודה סו"ס נ"א, שקריחה שעל הראש הוי סימן אמצעי (מובא באוצה"פ סימן י"ז סעיף כ"ד לוח הסימנים ק' אות ק"ט עמוד 314). ובאות ק"י הובא דברי המשברי ים סימן כ' שכתב, דבקרחת קטנה שנתהוותה מחמת מכה יש לומר, דגם הנודע ביהודה מודה דהוי סימן אמצעי.

כך שיש מקום לומר, שהעדר השיער שנמצא על ידי הרב ברגר, התואם את הנתון שהמשפחה מסרה לו - הווי סימן מובהק.

אף הסימנים שבאצבעות: הציפורנים האכולות והנימין שפרשו מהם יכולים להוות סימן לפחות בינוני, אמנם עובדת היות האצבעות רחבות, אינה יכולה להיחשב לסימן כדברי מהרמ"א האמורים מעלה.

הבאר היטב סקע"ד הביא את דברי המהר"ם פדואה סימן כ' שכתב, שציפורנים מקולקלות הוי סימן מובהק.

והנודע ביהודה סימן ס"א כתב, לגבי ציפורן שנשחתה באצבע הסמוך לאגודל ביד שמאל שאולי מקרי סימן מובהק, ומכל מקום נראה דאין זה מקרי צמצום מקום לגמרי ועל על פנים סימן אמצעי מקרי.

והיות ובנדרון דידן כל הציפורנים היו אכולות - מקולקלות, ובכה"ג כתב הצמח צדק החדש סימן ע"ו אות ד' שכל דברי המהר"ם פדוואה שציפורניים מקולקלות נחשבות לסימן מובהק זה דווקא שכל הציפורניים כך, ואם כן בוודאי שלכל הפחות ייחשב סימן זה לסימן בינוני.

יג. הבדל בין סימנים שנוצרו לבין סימנים שנעשו

אמנם עדיין קשה יהיה להגדיר בוודאות את הסימן הזה לסימן בינוני ובוודאי למובהק, משום דבריו של הרב רפאל פנחס די שיגורה המובא באוצר הפוסקים כרך ה-ו לוח הסימנים עמוד קנ"ז שסימנים שנוצרו מהרגל אין הם סימנים מובהקים, משום שכפי ההרגל שהיה לזה יש לזה,

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

והיות ועל פי עדות הרב ברגר נמסר לו שהוא היה אוכל את הציפורניים ממתח שהיה נתון בו תמידי מפאת עסקיו, על כן אפשר שאין זה כלל סימן אף לא בינוני.

אם כן, לפנינו צירוף הסימנים של העדר שיער במקום מוגדר מחמת תפר בראשו של י.ג., ובנוסף אצבעות רחבות עם ציפורניים אכולות ונימין היוצאים מהאצבעות, שיחדיו אפשר וייחשבו לסימן מובהק ביותר.

כפי שנאמר לעיל בדברי הפתחי תשובה - הדבר מסור לדיינים, וקשה לנו לקבוע את דרגת הסימנים אף בצירופם יחד אם אפשר להחשיבם לסימנים מובהקים או בינוניים, אך לדעתו אפשר לומר כי זה הוא האיש אף ללא סימנים אלו ולרווחא דמילתא לצרפם לכל העובדות שהיו והתבררו בפנינו.

יד. זיהוי על פי מיקום הימצאות ההרוג במטוס

מלבד ההיתרים שמנינו לעיל, אנו סבורים שיש לבחון עוד היתר והוא על פי מיקום הימצאותה של הגופה.

מדבריו של הרב ברגר עולה ונצטט מדבריו:

ש. המטוס התרומם והתרסק שני דקות לאחר ההמראה, כולם היו חגורים?

ת. לא יודע אם אחרי שתי דקות, יכול להיות גם חמש דקות, הוא היה קשור.

ש. אתה יודע את זה?

נתק בשיחה.

ת. אני יודע שהיה קשור, לא שאני ראיתי, אני זוכר שאז דיברתי עם שר הבריאות, שהסביר לי שהגופה "שאתה מחפש, הוא ישב בביזנס, כנראה לבד בצד שלו, ולא הייתה בעיה לאסוף אותו".

ש. אתה יודע את זה מדברי שר הבריאות, שידעו איפה ישב, והיה קשור.

ת. רצה הסביר שזו הגופה שלו כי היה בין שתי קירות ולבד.

ש. הגופות של האקונומי לא התערבבו עם הגופות של הביזנס.

ת. הוא היה לבד, זה מה שהוא הסביר לי, שהיה בביזנס לבד.

ש. רק בצד שלו.

ת. בצד שלו כנראה היה לבד, על הצד השני לא דיברו, אמר ששם לא התערבבו עם אחרים, היה בין שתי קירות, יש מעבר באמצע, הכל נפל עליו.

ש. חגורת הבטיחות ראית?

ת. לא.

ש. אולי נהיה שטוח בגלל שנמעך בין שתי קירות?

ת. נפל מגובה, וזו הייתה טיסה גדולה, והכל נפל עליו.

על פי דבריו, מקומו של המנוח באווירון היה במחלקת עסקים, הוא ישב לבדו בצד ימין של מחלקת העסקים, ולפי דברי הרב ברגר נמסר לו כי הוא נמצא קשור בחגורת הבטיחות כנהוג בהמראות. לדבריו, בסמוך לו נמצאו מסמכי הזהות שלו שהיו מונחים בתא שמעל מקום מושבו. עוד לדבריו, אף שאי אפשר היה לזהותו, אך מצב הגופה כפי שנמצאה תאם לדברי האחראים ברומניה את התוצאה המתבקשת מתאונה כזו שהמנוח נלחץ בין ההפרדה של תא הטייס לבין

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

ההפרדה של מחלקת עסקים כשהוא סופג את כל כובד המשקל של כבודת ותכולת המטוס שנפל עליו ומחצו.

אף שכבר הוכח כי המנוח היה במטוס בעת התאונה, אך יש ברצוננו עוד לבסס את קביעת מותו בכך שהגופה שנמצאה במקום שבו הוא ישב הינה של י.ג.

בגמרא ביבמות קט"ו ע"א מובא:

ההוא גברא דבשילהי הלוליה איתלי נורא בי גנני, אמרה להו דביתהו: חזו גבראי! חזו גבראי! אתו חזו גברא חרוכא דשדי, ופסתא דידא דשדיא; סבר רב חייא בר אבין למימר: היינו עשינו עלינו בית, עשינו עלינו מערה, אמר רבא: מי דמי? התם לא קאמרה חזו גבראי חזו גבראי, ועוד, גברא חרוכא דשדי ופסתא דידא דשדיא. ורב חייא בר אבין? גברא חרוכא דשדיא - אימא, איניש אחרינא אתא לאצולי ואכילתיה נורא, ופסתא דידא דשדיא - נורא איתליא ואתיליד ביה מומא, ומחמת כיסופא אזל וערק לעלמא.

כלומר, נמצאה גופה של אדם בתוך בית שנשרף ולידה נמצאה יד, לדעת רבא היות ונמצאה גופה חרוכה וידוע כי האדם שאנו מעוניינים להתיר את אשתו היה שם, בוודאי זהו אותו אדם ויש להתירה, ולדעת רחב"א אין להתיר שמא הגופה של אדם אחר שבא לנסות להציל והיד שייכת אכן לבעל האישה, אך הוא ברח מכיסופא ואין להתירה.

הראשונים נחלקו בביאור הסוגיה.

ראשית נחלקו בביאור המעשה: אם יש לתלות שפיסת היד היא מהגוף החרוך, בכך שחסרה לגוף החרוך יד, או אפילו כשלא ניכר אם חסר מהגוף החרוך יד גם כן יש לחשוש.

וכן נחלקו בביאור מחלוקתם של רבא ורחב"א, אם רבא התיר מחמת שני הטעמים ביחד: אמירת 'חזו גבראי' של האישה שהאש אוכלתו ומציאת הגוף החרוך, או שהתיר על פי טעם אחד לבד. וכן רחב"א שאסר, אם הוא דווקא משום שנמצאה פס יד לחוד ויש לתלות שמחמת כיסופא ברח הבעל, או שזה לאו דווקא ואפילו בנמצא גברא חרוכא לחוד גם כן רחב"א אוסר.

כן נחלקו אם לפסוק כרבא או כרחב"א.

אולם מה יהיה הדין, אם ברור לנו שיש שריפה וברור לנו שאותו אדם נמצא בעת השריפה במקומה וברור לנו שנמצא גוף חרוך אחד, האם גם יש לחשוש לדינו של רחב"א ונאמר זהו אחר או לא.

בכך דן הב"ח (הישנות) סימן נ"ה שהסיק מכל הסוגיה והשיטות שיש להתיר במקרה שאירע שם וזה לשונו:

ואם כן בנידון דידן על פי העדויות שלא נפקד איש מאותו בית, לא בני ביתו של בעל האכסניא ולא שום אכסנאי שהיה בביתו, זולת בעל העגונה, וגם מצאו בדרך הליכתו מהחדר למרתף להציל את רכושו גברא חרוכא עצמות ידיים ורגלים ובשר אדם שרוף ובגד פשתן דבוק עליו, אתתא זו שריא אפילו לרחב"א.

ועל פי תשובתו כתב הב"ח בפירושו על הטור דאם ראו לאחד שנפל לכבשן האש ואפשר לו לצאת בשום עניין והלך לו העד משם ואחר כך מצאו בכבשן עצמות אדם תולין לומר דאותו שנפל לשם ודאי נשרף.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

הבית שמואל בס"ק צ"א הביא את דברי הב"ח בהתייחס למקרה שאדם נפל לגוב האריות שעל פי ההלכה אין מעידין עליו, אולם אם נמצאו אחר כך עצמות - אנו מסיקים שבוודאי הוא זה שאותו אכלו, ויש להתיר את אשתו, אך הבית שמואל מסיק שדבריו אינם מוכרחים וסיים וכן בסעיף ל"ב לא משמע כן וזה לשונו:

שמה לא היו רעבים כי גוב אריות רחב הוא, אבל חפירות נחשים צר הוא אבל אין אומרים שמה נעשה לו נס כדניאל וכן בכבשן אש אין אומרים נעשה לו נס כחנניה מישאל ועזריה וע"ש בתוספ', ואפילו אם לא נמצא שם שום אדם אמרינן שיצא והלך לדרכו. ומדברי ב"ח נשמע אם נמצא שם עצמות אמרינן דאכלוהו אותו וכן אם נפל לאש ויכול לצאת משם אם נמצא שם עצמות אמרינן דנשרף, מיהו דבריו אין מוכרחים. וכן בסעיף ל"ב לא משמע כן.

כוונת הבית שמואל לדחות את הב"ח מסעיף ל"ב היא ששם לא התירו מי שנפל למים שאין להם סוף אף שהעלו את רגלו, משום שמה רגל של אדם אחר היא, מוכח מכאן מדין זה שאף שידענו כי רק הוא נפל למים אלו ולמקום זה, בכל זאת יש חשש שמה היה כאן אדם אחר ורגלו היא, ומי שטבע עלה ליבשה הרחק במקום אחר.

ובאוצר הפוסקים סימן י"ז סעיף ל' ס"ק רמ"ח אות י' ואילך הביאו חבל גדול של אחרונים שדנו מדברי הב"ח ומסקנת רוב ככל הפוסקים היא שבמקרה וברור לכל שלא הייתה מציאות שקודם להעלמות האדם היה שם אדם אחר, או במציאות שהכירו על גופו של הגופה את בגדיו, בוודאי שיש לפסוק כדעת הב"ח ולומר שכאן נמצא וכאן היה. ונצטט חלק מהם:

בשם אריה (סימן צ') כתב:

וצדקו דברי הב"ח דלא מצינו דחוששים רק בנפל למדורה או לכבשן שאינו עמוק, דיכול לברוח, דהוי רק חדא חששא שמה ברח, אבל בנמצאו עצמות דצריכים לחוש שתי חששות דאחד נכנס במקומו והא ברח ונמלט יש לומר דלא חיישינן וכו'.

כלומר, במקום שבו אין לחוש שהבעל נעלם תוך כדי שריפה ומאן דהו אחר הספיק להחליפו, אין לחשוש כלל, ובוודאי יש להתיר אף לפי הבית שמואל.

ובבית אפרים (סימן י"א) התיר מכמה טעמים וביניהם:

שבמקום שליכא רוב או חזקה כנגד אזלינן בתר קורבא והכי נמי בנ"ד אין כאן רובא דעלמא דלא שכיח שיבא איש אחר להצילו וגם חזקה דאישה דייקא ומנסבא מרעא לחזקת אשת איש.

עוד היתר כתב שם:

על פי הרמב"ן ועוד פוסקים בסוגיא דעינבי מצנעי (ב"ב כ"ד ע"א) דבנמצא במקומו ממש הוי 'קרוב ומצוי' ועדיף מרובא.

שני היתרים הוסיף הבית אפרים: א. דין קרוב כאשר אין כנגדו כל רוב או מיעוט. ב. נמצא במקומו שעדיף על פני קרוב ועל פני רוב, שאף שהם לא מכריעים היתר עגונה אך נמצא במקומו יכול להתיר.

ובשו"ת שואל ומשיב (מהדו"ל ח"ב סימן קצ"ג) כתב:

בנדון איש שנעדר בעת שנשרפה כל העיר ולא נעדר איש זולתו כי אם ב' נשים ומצאו ברחוב העיר איש שרוף והכירו שהיה זכר, ומתחת הגוף נמצא

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

חתיכת בגד שהיה לבוש בעת השריפה, והעיד א' שהוא היה אתו ברחוב
ההוא בעת השריפה והעד ברח משם.

והסיק להתיר, דכשאינן כל הוכחה שהיה שם אחר, אף רחב"א מודה דלא תלינן באיש אחר.
ובהמשך הביא את דברי הבית אפרים לסמוך על דין קרוב, והקשה הלא על דין רוב איננו
סומכים בעגונא והראיה ממים שאין להם סוף, אם כן כיצד נסמוך על דין קרוב?

על כך תירץ, שהטעם שאיננו סומכים על דין רוב הוא משום שחזקת אשת איש מצטרפת
למיעוט כנגד הרוב, אולם במקום שאין כלל רוב כנגד הקרוב - בוודאי שיש לסמוך על כך, ועל
כן יש לסמוך על קרוב אם אין נגדו רוב דעלמא ואין מיעוט כנגדו ובוודאי בכך יש לסמוך
ולהתיר.

ועוד הוסיף, שבוודאי יש להתיר אחרי שמצאו אצלו לא רחוק ממנו כמה דברים שהכירו
שהם שלו.

ובעין יצחק ח"א סימן ל"ג בנדון איש שישן בבית, ובעת שהתחיל הבית להישרף העירו
אותו ולא רצה לצאת וחזר לישון ואחר שנשרף כל הבית נמצא שם עצמות אדם, כתב לסמוך על
תשובת הב"ח סימן נ"ה שבנמצאו עצמות אמרינן שהוא אותו האיש שאנו דנים עליו, ואף
שהבית שמואל חולק עליו, ביאר העין יצחק ששאני התם דלא שייך לומר כאן נמצא כאן היה
משום שיש לומר שהעצמות הם מזמן רב קודם שנפל זה לכבשן, מה שאין כן בנ"ד שהוא בבית
בודאי לא היו שם עצמות אדם מקודם ועל כורחך שפיר יש לשון 'כאן נמצא כאן היה' דזה הוי
חזקה אלימתא.

והביאו האחרונים את דברי הנו"ב תנינא סימן נ"ט שהחמיר בנידון שריפה גדולה ועלה
הבעל על העליה להציל את רכושו כשכבר אחזה השלהבת בפינת הגג, ולא נודע מיציאתו, ואחר
כך מצאו שם אחרי החיפוש עצמות, ודרשו ברופאים ואמרו כי הם עצמות אדם, בודאי ושאם
יינטלו מן החי אי אפשר שיחיה, ועיקר הטעם שהחמיר הוא לדבריו:

ואם נמצאו בעפר, שמסתמא כדי לסלק הגל והעפר היו חופרים גם כן
בקרקע, אם כן איכא למיחש שהעצמות הללו לבד היו שם חפורים בקרקע
מזמן רב ועתה שלטה בהם האש בעת השריפה, וכל זה אם ניכרו ששלטה
בהם האש, אבל אם לא ניכר בעצמות שליטת האש פשיטא שיש לחוש שהיו
שם מזמן רב ואולי בזה גם רבי מודה.

ומדבריו אלו העלו כל האחרונים שבמקום שאין לחוש שהיה שם קודם אדם שיש לחוש
שנא הנמצא זה הוא ולא הבעל, אין לחשוש, ויש לסמוך על דברי הב"ח שיש להתיר.

העולה מהמקובץ (ורבים עוד האחרונים שהילכו בדרך זו) כי בוודאי במקרה דנן בו ישב י.ג.
במקומו (כך לדברי אלו שמצאו אותו) במקומו שהוזמן במחלקת העסקים, ועמו נמצאו חלק מבגדיו
כאמור לעיל ומסמכיו, ואין לחוש כי היה שם קודם אדם אחר והוא הלך לו, ובודאי שאין לחוש
שהיה לו זמן להחליף עם מאן שהוא מקום בתוך כדי ההמולה, ובוודאי היו חגורים כולם על
כסאותיהם וכפי שנאמר לנו על ידי הרב ברגר שנמסר לו שהגופה נמצאה חגורה, כך שאין בכדי
שיספק להתיר אותה ולהחליף מקום בעת שהמטוס צולל כלפי מטה, אין לחשוש שמא אחר
הוא, ובוודאי יש להתיר על סמך היתר זה בלבד, שבמקומו שנמצא - כאן היה, ומדין קרוב שאין
רוב כנגדו, אין חזקה כנגדו ואין זה קרוב גרידא אלא מקומו ממש כדברי האחרונים שבוודאי יש
להתיר.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

כך שבנידון דידן כל הטעמים של האחרונים מתקיימים, ויש לסמוך על דברי הב"ח שאם ידוע שהיה הבעל במקום הריגתו ונמצאה גופה במקום שבו היה, בוודאי יש לומר כי זהו אותו הבעל ויש להתיר את אשתו.

העולה להלכה

על כן לאור כל האמור לעיל, דעת בית הדין שיש להתיר את האישה המבקשת להינשא לכל אשר תחפוץ המטעמים הבאים:

א. ניתן לקבוע כי בעלה של המבקשת י.ג. היה על האווירון בעת ההתרסקות זאת מאישור הרשויות ותשלום הפיצויים לאלמנה על כך.

ב. ניתן לקבוע בוודאות שהיה על האווירון משום הימצאות המסמכים: הפאספורט ותעודת הזהות של י.ג. בתוך האווירון, אותם - אין אדם משאיל בעת עלייתו לטיסה.

ג. ניתן לקבוע בוודאות כי י.ג. נהרג בהתרסקות זו לאור כוח הדחף העצום שנגרם בעת התנגשות האווירון בקרקע כוח שהיו יותר מפי מאה מכוח שהורג אדם.

ד. הצטרפות של סימנים רבים בינוניים שיחדיו אפשר ומצטרפים לסימן מובהק אחד לפחות, המוכיחים כי הגופה שהרשויות המציאו לידי הרב ברגר לזהות היא של י.ג.

ה. הציצית שבבגדו הינה סימן מובהק שאכן הגופה הינה של י.ג.

ו. המסמכים שנמצאו בסמיכות למקום ישיבתו של י.ג. במחלקת עסקים.

ז. הסתמכות הגר"מ פיינשטיין על העובדה כי כשעובר זמן רב כל כך יש להסתמך במציאות של היום שהתקשורת כל כך זמינה לכך שבוודאי אם י.ג. היה חי היה יוצר קשר, והיעלמותו מוכיחה שהוא מת.

ח. מציאת גופה במקום שבו היה מוכיחה שזהו הבעל, אם מדין "נמצא במקומו" אם מדין "כאן נמצא כאן היה" אם מדין קרוב שאין כנגדו רוב ומיעוט אם משום שאין לחשוש שהיה אחר במקומו או החליפו אם משום שכשיש סימן אף בבגדו - בוודאי שבכה"ג סמכינן על כך שכאן נמצא כאן היה.

הרב דוד גרוזמן-דין

עמיתי הדיין הגאון רבי דוד גרוזמן שליט"א, הפליא כדרכו בניתוח המקרה העובדתי והנידונים ההלכתיים עד המסקנה הברורה, טרם כתיבת הדברים, נשאנו ונתנו בינינו בכל נידונים אלו אשר נכתבו על ידו בבהירות רבה, כדרכו.

לפיכך אף ידי תיכון עמו בכלל הנימוקים ההלכתיים והמסקנות, לפיהן יש להתיר המבקשת להינשא כדין אלמנה, לאור כל האמור לעיל ובפרט מהנימוקים שהתרסקות המטוס במקרה זה הינה גורם וודאי למיתה מיידית, וכן מפני שאבד זכרו זה שנים רבות וכנכתב לעיל בהרחבה, בנוסף ליתר הנימוקים שנכתבו על ידי עמיתי הגאון שליט"א.

הרב נחמיה נשר-דין

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

לאחר שעברתי על העובדות שבמקרה זה ועל דבריו של ידידי הגאון הרב דוד גרוזמן שליט"א שניתח בהרחבה את המקרה שבא לפני בית הדין מבחינה הלכתית ועובדתית הריני מצטרף להתיר את האישה העגונה הזו.

הרב אברהם שמן – י"ר

חוות דעת של חלק מגדולי הדיינים בעבר ובהווה

ביה"ד שלח פס"ד זה לעיונם של הרבנים מגדולי הדיינים כיום, הגאון הרב צבי בן יעקב אב"ד ת"א ודיין בביה"ד הגדול והגאון הרב חיים שלמה רוזנטל ראב"ד ירושלים, אשר נתנו את התייחסותם לפסק כדלהלן:

א. מכתבו של הגאון הרב צבי בן יעקב שליט"א

כבוד הרה"ג דוד גרוזמן שליט"א, דיין בביה"ד בפתח תקוה

עברתי על כל פסק הדין להתיר את האישה שבעלה נהרג בתאונת מטוס ברומניה לפני 25 שנה, והוא כתוב בטוב טעם ודעת, וכמעט בכל צד לבדו יש להתיר, ובוודאי בהצטרף כל אותם טעמים שכתבתם, והוא היתר מרווח וברור לחלוטין.

בעניין צירוף הציצית, לא נלענ"ד, שהרי יתכן והיה במטוס יהודי אחר שעלה למטוס והוא שומר תו"מ. רק אם נאמר שרשימת הנוסעים מחייבת שרק הם היו במטוס ולא אחרים, ממילא יש לומר שרק הנידון יכל להיות בעל ציצית. אבל זה צריך עיון אם ניתן לקבוע בוודאות בחברות תעופה רומנית לפני 25 שנה. אף שנראה שיש לסמוך על הרשימה שפלוגי הנידון היה במטוס בהתאם לרשימה, אבל שלא היה במקום אף לא נוסע אחר יהודי (למעט שני תושבי אנטווערפן שאינם שומרי תו"מ), איני יודע. דממ"נ, אם אנו סומכים על הרשימה, אין צורך בציצית, כיון שכולם למיתה. ואם לא סומכים על הרשימה, מי אמר שרק הוא היה במטוס יהודי שומר תו"מ, ובכלל אם היה שם. מה עוד שאם החשש שאותו פלוגי ניצל, אולי הוא ניצל והציצית נשארה במטוס. ומה שנמצאה בקפלי הגופה של המת שהובא לקבורה, לא ברור לי כראיה מספיקה להוכיח שאותו פלוגי מת. שהרי מדובר בחתיכה קטנה ביותר של הציצית. לכן למעט הראיה הזו, כל הראיות מוכיחות כ"א בנפרד, ובוודאי בהצטרף כולם יחדיו, באופן ברור ומוחלט שפלוגי הנידון נהרג במטוס.

ההיתר מרווח לחלוטין מכל אחד מהטעמים שכתבתם, כך שידי תיכון עימו להצטרף להתיר זה.

מוקירו ומכבדו

צב"י

ב. מכתבו של הגאון הרב חיים שלמה רוזנטל שליט"א

לכבוד הרה"ג דוד גרוזמן שליט"א

ביה"ד פתח תקווה

נתבקשתי ע"י כת"ר שליט"א לעיין בפסה"ד בעניין העגונה שבעלה נספה לדבריה לפני למעלה מעשרים שנה בתאונת מטוס.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

בראשית דברי אומר, שאני מתפעל ומתרגש מהקונטרס שכתבתם בנידון, המעיד כמאה עדים שעדיין יש לנו "מאגר" של דיינים "לומדים" ויגעים בתורה, כאשר רק ביגיעה והתמדה ללא גבולות אפשר לנתח באופן מקיף לאמיתה של תורה נושא כבוד בקונטרס שכתבתם.

אני מצטרף למסקנת דבריו, וכשם שפסקו בבי"ד של מטה כף יפסקו בבי"ד של מעלה, לכלל ישראל וליגעים והעמלים והיושבים על מדין. שנה טובה ומתוקה ומבורכת ובשורות טובות לכלל ישראל.

ב.

(א) לענ"ד יש להדגיש יותר את הנקודה שבוודאי הבעל היה במטוס.

(ב) בהיותו והעניין שלפנינו הוא בדומה למה שכתב מרנא רבם של ישראל בעל האגרות משה זצ"ל, זוכרני שישבתי בעבר בדין עם הרכב של גדולי הדיינים בנושא כעין זה, ולאחר שנמצא כעין פסה"ד שכתבנו בספרו של אותו גדול, אמר ראש ההרכב שהיה מהיושבים ראשונה במלכות ההלכה, שהואיל ובבית דינו של המחבר פסקו בכעין זה כדברינו, הרי אנחנו ביה"ד דנן מצטרף לבית דינו של אותו מחבר, ואף אני אומר כן בזה, מכיון שבבית דינו של האגרות משה פסקו כן, אף אנחנו העוסקים בעניין מצטרפים לביה"ד של האגרות משה.

(ג) יש להסתנף לשולי דבריו של האגרות משה שכתבו כי כשעובר זמן רב כל כך יש להסתמך במציאות של היום שהתקשורת זמינה כל כך, שאף אם נאמר שאולי ואולי הבעל מפחד משום מה לטלפן או לשלוח מברק, הרי היום שאין כל צורך בהופעה חיה של מברק או טלפון, ואפשר ע"י תקשורת אלקטרונית וכדומה מבלי להשאיר סימנים כל שהם ועקבות כל שהם על מקום המצאו, ו"אבד זכרו" הזה עכשיו בעל משקל גדול יותר.

אסיים בתפילה שלא תצא תקלה מתחת ידינו, ונזכה לשנה טובה ומתוקה, בשורות טובות ושמועות טובות.

ובאתי על החתום בין כסא לעשור התשפ"א

הרב חיים ש. רוזנטל

ראב"ד ירושלים

הלכה למעשה

לאור כל האמור בית הדין פוסק:

א. המבקשת הינה אלמנה.

ב. המבקשת מותרת להינשא לאחר בירור כנהוג אצל רשם הנישואין.

ג. יש לתקן בכלל הרשויות את מעמדה האישי מ'נשואה' ל'אלמנה'.

ד. פסק הדין מותר בפרסום בתוספת עריכה לאחר השמטת הפרטים המזהים.

ניתן ביום ט' במרחשוון התשפ"א (27/10/2020).

הרב נחמיה נשר

הרב דוד גרוזמן

הרב אברהם שמן

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

עותק זה עשוי להכיל שינויי ותיקוני עריכה